

SLATINSKA RATNA KRONIKA 1991. — POSEBAN OSVRT NA RATNI ZLOČIN U BALINCIMA, ČETEKOVCU, ČOJUGU, HUMU I VOĆINU

Miljenko BREKALO

Uvod

Identično kao Kraljevina Jugoslavija, bivša jugoslavenska federacija predstavljala je klasičan povijesni primjer neriješenog nacionalnog pitanja u višenacionalnoj i multikonfesionalnoj državnoj tvorevini. Naime, nacionalno pitanje jugoslavenskih naroda ujedinjenih u SFRJ nikada u cijelosti nije bilo riješeno, vrlo je često predstavljalo skup političkih zahtjeva za dokidanjem svih oblika nacionalne nejednakosti, koja je vrlo uspješno bila zatomljena političkom floskulom i frazom o ravnopravnosti naroda i narodnosti odnosno o njihovom bratstvu i jedinstvu. Tijekom egzistiranja SFRJ, nacionalno pitanje najčešće je potencirano kroz postavljanje pitanja za uspostavom i ostvarivanjem prava na punu kulturnu, gospodarsku i političku samostalnost u okviru postojećeg federalnog državnog ustroja. Na drugoj strani, demokracija nikada nije dostigla punu afirmaciju u pravom smislu te riječi, participacija građana u demokratskom životu federacije i njezinih federalnih jedinica tumačena je primjenom načela demokratskog centralizma.¹ To načelo međutim nikada nije predstavljalo pravi demokratski izraz, odnosno izravnu demokraciju građana.

¹ Demokratski centralizam osmislio je Lenjin u svojoj koncepciji revolucionarne radničke partije kako bi se u što većoj mjeri izrazilo jedinstvo volje i akcije i time postigla neophodna monolitnost partije. Tijekom egzistiranja socijalističkih sustava vladavine, među kojima je bio i jugoslavenski, on je bio temeljno demokratsko (organizacijsko) načelo vladavine socijalističke političke (partijske) nomenklature. U SFRJ demokratski centralizam je bio oblik međusobnih odnosa nadređenih i podređenih organa odlučivanja i upravljanja u nekoj društveno-političkoj organizaciji ili zajednici; organizacijsko-političko načelo u komunističkim partijama po kojem se na demokratskom izboru i odgovornosti viših partijskih organa prema članstvu temelji obvezna odgovornost i discipliniranost nižih partijskih tijela ili osnovnih organizacija i članova prema odlukama viših foruma, npr. odlukama kongresa partije ili odlukama plenuma Centralnog komiteta. Demokratski centralizam opisao je kao skup organizacijskih normi, koje se mogu podijeliti na pet općih načela: organi se biraju odozdo prema nagore; organi odgovaraju onim organizacijama koje su ih birale; odluke viših organa obvezujuće su i za niže organe; članovi imaju pravo i dužnost sudjelovati u ostvarivanju tih odluka; svi organi i njihovi članovi moraju se pridržavati socijalističke discipline.

Samoupravni oblik vladavine, kakav je postojao u SFRJ, temeljio se na vodećoj ulozi Saveza komunista Jugoslavije, koji je preko hijerarhijskog načela demokratskog centralizma upravljao državom, svim društvenim aktivnostima i organizirao gospodarsku aktivnost koja počiva na kolektivu. Dakle, glavno obilježje tog oblika vladavine je apsolutni državno-partijski nadzor.

Glede cjelovitog uređenja međunacionalnih odnosa, demokratizacije svih segmenata jugoslavenskog društva odnosno uređenja ustavno-pravnog karaktera federacije, prvi znaci diferencijacije u Savezu komunista Jugoslavije pojavili su se krajem pedesetih godina prošloga stoljeća. Tada je došlo do konfrontacije između unitarističko-centralističkih snaga i reformskih snaga. Prve su pod svaku cijenu nastojale konzervirati političke prilike u SFRJ, a druge su zagovarale postupnu reformu federacije sukladno zahtjevima nacionalne skupine kojoj su pripadale.

Zbog neriješenog nacionalnog pitanja i velikosrpskog hegemonizma, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća je došlo do raspada SFRJ, uslijed čega je došlo do krvavoga rata najprije u Republici Sloveniji, zatim u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Inicijatori rata su bili velikosrpski nacionalisti predvođeni Slobodanom Miloševićem i srbiziranom Jugoslavenskom narodnom armijom.

Velika Srbija i *Memorandum SANU*

Velika Srbija kolokvijalan je naziv za nacionalistički i iredentistički projekt dijela srpske radikalne inteligencije, koji je nastao početkom devetnaestog stoljeću pod utjecajem Vuka Stefanovića Karadžića, srpskog samoukog jezikoslovca, folklorista i etnografa, koji nije prošao redovito školovanje. U svim svojim radovima Karadžić je negirao postojanje hrvatskog naroda; naročito je to došlo do izražaja u njegovoj knjizi *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, koju je objavio 1849. u Beču, a koja je tijekom devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća bila intelektualna podloga velikosrpskoj ideji na prostoru bivše Jugoslavije. U knjizi piše o Srbima koji su, prema njegovom tumačenju, narod s tri konfesije odnosno zakona kako piše, oni su pravoslavne, muslimanske i rimokatoličke vjeroispovijesti, istih životnih navika, običaja, materinjeg jezika, povijesti itd.

U navedenoj knjizi nalaze se dva teksta, »Boka Kotorska«² i »Srbi svi i svuda«³ koje je Vuk napisao 1836. za svoju raniju knjigu *Crna Gora i Crnogorci*. Međutim, objavio ih je tek u ovoj knjizi, gdje iznosi pogrešnu tezu da su Srbi

² Ibidem, 1-26.

³ Ibidem, 27-42.

svi oni kojima je materinje narječje štokavsko. Tom logikom, on u Srbe ubraja Bošnjake, Crnogorce, Makedonce i Hrvate, koje naziva prema zemljopisnom podrijetlu odnosno kraju iz kojega dolaze. Prema tome, Hrvati ne postoje, oni su: Bunjevci, Dalmatinci, Dubrovčani, Krašovani,⁴ Slavonci, Šokci itd. U prvom poglavlju knjige, »Srbi svi i svuda«, Vuk je razvio tezu da Hrvati i Srbi govore jednim jezikom, što su pojedini jezikoslovci zloupotrijebili i razvili tezu o »srpskohrvatskom jeziku«. Naročito su tu tezu forsirali tvorci Novosadskog dogovora.⁵ Na drugoj strani, makedonski jezik su smatrali južnim srpskim dijalektom. Vuk kontinuirano negira postojanje Hrvata, koje naziva Srbima »rinskog zakona«,⁶ a u tu svrhu navodi: »tri milijuna /su/ zakona grčkog (pravoslavci), a od ostala dva milijuna dvije trećine zakona turskog (muslimani), a jedna trećina

⁴ Krašovani su (*rumunjski Hrvati*, kajk. *Horvati f Rumunskoj*, čak. *Harvatje od Rumanye*) hrvatska zajednica u Rumunjskoj, koja nije brojna ali je razmjerno stabilna s dobro očuvanom tradicijom i jezikom. Popisanih Hrvata danas u Rumunjskoj službeno ima oko 7500, ali je ukupan broj njihovih potomaka tj. romaniziranih katolika vjerojatno veći, možda i do 14.000. No, odvojenost od matice zemlje, donedavna izoliranost Rumunjske i srbizacija iz susjednih prekograničnih medija imali su velik utjecaj na taj smanjeni broj.

⁵ U SFRJ je bilo prepušteno svakom narodu služiti se svojim jezičnim izričajem. Međutim, članovi uredništva *Letopisa Matice srpske* raspisali su anketu o jezičnim i pravopisnim pitanjima, a u rujnu 1954. *Letopis* je objavio četrdesetak odgovora sudionika. Nakon završene ankete, održan je sastanak na kojemu je zaključeno da je jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca jedan jezik, pa i književni koji se razvio oko dva najveća jugoslavenska središta, Zagreba i Beograda, jedinstven s dva izgovora: ijekavskim i ekavskim, da je u nazivu jezika u službenoj uporabi nužno istaknuti oba njegova dijela, odnosno i hrvatski i srpski. Ravnopravna su oba izgovora (ijekavski i ekavski) i oba pisma (latinica i ćirilica), stoga je potrebno izraditi priručni rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika, terminološke rječnike i zajednički pravopis. Na temelju tih zajedničkih zaključaka, izrađen je zajednički pravopis koji je 1960. Matica hrvatska izdala latinicom pod naslovom *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika*, a Matica srpska ćirilicom pod naslovom *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Budući da je Novosadski dogovor iskorištavan za dokazivanje kako hrvatski književni jezik ne postoji i da je unifikacija političkom i upravnom prevlasti imala težnju da prevladaju srpske književnojezične osobine, kako se to dogodilo u Bosni i Hercegovini, potpisnici Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika tražili su da se u Ustav SFRJ unese odredba kojom će se jasno i nedvosmisleno utvrditi ravnopravnost četiriju književnih jezika: hrvatskog, makedonskog, slovenskog i srpskog. Međutim, taj zahtjev nije prihvaćen, Deklaracija je od strane SKJ doživjela žestoku političku osudu, a u tom osuđivanju polazna je premisa bio Novosadski dogovor, on je u tome imao važnu i presudnu ulogu. Naime, Novosadski dogovor pokazao se neprikladnim da se na njemu zasnuju ravnopravni jezični odnosi, prvenstveno zato što je bio podloga da se niječe samobitnost hrvatskog književnog jezika. Zbog toga se Matica hrvatska 1971. odrekla Novosadskog dogovora, a pored nje to su učinili Hrvatsko filozofsko društvo, Institut za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Društvo književnika Hrvatske. Osim navedenih institucija, to su učinili i neki od pojedinaca koji su bili potpisnici Novosadskog dogovora, naime oni su povukli svoje potpise koje su dali 1954. u Novom Sadu.

⁶ *Supra* notae, br. 2, 31.

rimskog». Svoj navod završava riječima: »Svi pametni ljudi i od grčkog i od rimskih Srba, priznaju, da su jedan narod, samo je onima rimskog zakona još teško Srbima nazivati se, ali će se po svojoj prilici i tome pomalo naviknuti, jer ako ne će, da su Srbi, oni nemaju nikakvoga narodnoga imena.«⁷

Intelektualne nositelje velikosrpske ideje možemo podijeliti na dvije skupine. Prvu skupinu čine oni srpski intelektualci koji su djelovali u razdoblju od polovine devetnaestoga do kraja prve polovine dvadesetoga stoljeća, a drugu srpski intelektualci koji su bili članovi Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU)⁸ osamdesetih godina prošloga stoljeća, odnosno idejni tvorci i glavni operacionalizatori *Memoranduma SANU*. Pored Vuka, koji je bio idejni začetnik, prvu skupinu sačinjavaju sljedeći srpski intelektualci velikosrpske provenijencije: lingvist Aleksandar Belić (1876.—1960.), geograf Jovan Cvijić (1865.—1927.), povjesničar Vladimir Ćorović (1885.—1941.), generalštabni pukovnik Dragutin Dimitrijević zv. Apis (1876.—1917.), književnik i diplomat Jovan Dučić (1871.—1943.), liječnik i političar Vladimir Đorđević (1844.—1930.), diplomat Konstantin Fotic (1891.—1966.), političar Ilija Garašanin (1812.—1874.),⁹ pravnik Mihailo Ilić (1888.—1944.), pravnik i političar Slobodan Jovanović (1869.—1958.) pravnik Ivan Jugović (1772.—1813.), političar Triša Kaclerović (1879.—1964.), kralj Srbije i Kraljevine SHS Petar Karađorđević (1844.—1921.), kralj Kraljevine Jugoslavije Aleksandar Karađorđević (1888.—1934.), istaknuti srpski pravni stručnjak prof. dr. sc. Mihailo Konstantinović (1897.—1982.), publicist Sima Lukin Lazić (1863.—1904.), političar Dimitrije Ljotić (1891.—1945.), doktor pravnih znanosti i političar Sava Tekelija (1761.—1842.), političar i nacistički suradnik Dimitrije Ljotić (1891.—1945.), filozof i sveučilišni profesor na Filozofskom fa-

⁷ Supra notae, br. 2, 39.

⁸ SANU je najviša srpska znanstvena ustanova sa sjedištem u Beogradu; razvila se iz Društva srbske slovesnosti (1842.—1864.) i Srpskog učenog društva (1864.—1892.). SANU je počeo egzistirati pod nazivom Srpska kraljevska akademija, pod tim imenom je postojao do 1947., kada je preimenovan u Srpsku akademiju nauka, a konačni, današnji naziv institucija je dobila 1960. godine. Akademija je osnovana 1. studenoga 1886. na temelju zakonskih odredaba Osnovnog zakona Kraljevsko-srpske akademije. Prve akademike, njih šesnaest, imenovao je kralj Milan Obrenović 5. travnja 1887. godine. Prvi predsjednik Srpske kraljevske akademije bio je Josip Pančić, srpski botaničar i liječnik hrvatskog podrijetla, rođen 1814. u Ugrinama kod Bribira. Otkrio je velik broj biljnih vrsta; najznačajnije su Pančićeva omorika (*Picea omorika*) i srpska ramondija (*Ramonda serbica*), a najpoznatije mu je djelo *Flora kneževine Srbije* (1874.).

⁹ Ilija Garašanin, srpski političar, rođen 16. siječnja 1812. u Garašanima (Kragujevačka nahija), umro 16. lipnja 1874. u Beogradu, bio je sin srpskoga trgovca Milutina Savića, koji je promijenio prezime prema svome mjestu rođenja. Tijekom života obnašao je razne funkcije u Srbiji, za vrijeme vladavine Miloša Obrenovića bio je zapovjednik vojske, za vladavine Aleksandra I. Karađorđevića ministar unutarnjih poslova, organizator policije i birokratskog upravnog aparata, a 1852. postao je predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova.

kultetu u Beogradu Mihailo Marković (1923.—2010.), general i zapovjednik kraljevske vojske u otadžbini tijekom Drugog svjetskog rata Dragoljub (Draža) Mihailović zv. Čiča (1893.—1946.), pravnik i istaknuti velikosrpski/četnički ideolog (savjetnik Draže Mihailovića) Stevan Moljević (1888.—1967.), publicist Teodor (Todor) Pavlović (1804.—1854.), političar Milan Piroćanac (1837.—1897.), novinar Dušan Popović (1884.—1918.), povjesničar i književnik Jovan Rajić (1726.—1801.), političar i general Kraljevine Jugoslavije Dušan Simović (1882.—1962.), doktor pravnih znanosti, diplomat i političar Miroslav Spalajković (1869.—1951.), povjesničar Stanoje Stanojević (1888.—1961.), političar Živko Topalović (1886.—1972.), sveučilišni profesor pravnih znanosti Đorđe Tasić (1892.—1943.), književnik i političar Dragiša Vasić (1885.—1945.), povjesničar, filolog i predsjednik SANU-a Ljubomir Stojanović (1860.—1930.), književnik i političar Jovan Subotić (1817.—1886.). Drugu skupinu sačinjavaju sljedeći intelektualci velikosrpske provenijencije: najmlađi doktor pravnih znanosti u SFRJ i političar Vojislav Šešelj (1954.), akademik, psihijatar i političar Jovan Rašković (1929.—1992.), pravnik, književnik i političar Vuk Drašković (1946.), Dobrica Ćosić zv. Gedža,¹⁰ književnik i političar Antonije Isaković zv. Lule (1923.—2002.), književnik, političar i predsjednik SANU-a Miodrag Bulatović zv. Bule (1930.—1991.), filozofkinja, antropologinja i sociologinja Zagorka Golubović (1930.), povjesničar umjetnosti, akademik i predsjednik SANU-a Dejan Medaković (1922.—2008.), filozof i akademik Mihailo Marković (1923.—2010.), filozof, akademik i političar Ljubomir Tadić (1925.—2013.), povjesničar, akademik Milorad Ekmečić (1928.), političar, predsjednik Vlade Republike Srbije u dva mandata (2004.—2008.), posljednji predsjednik Savezne Republike Jugoslavije Vojislav Koštunica (1944.), filolog, sveučilišni profesor Radmilo Marojević (1949.), episkop zahumsko-hercegovački SPC-a Atanasije (po rođenju Zoran) Jevtić (1938.) bački episkop SPC-a Irinej (po rođenju Mirko) Bulović (1947.), crnogorsko-primorski mitropolit SPC-a Amfilohije (po rođenju Risto) Radović (1938.), pravnik, bankar i političar Slobodan Milošević (1941.—2006.) i dr. Pored navedenih imena, koja su predstavljala intelektualnu komponentu velikosrpske ideje, daleko je širi popis nositelja velikosrpske ideje i četništva tijekom prošlog i pretprošlog stoljeća na prostoru ex Jugoslavije; ovdje se nikako ne smije izosta-

¹⁰ Dobrica Ćosić (29. prosinca 1921. u Velikoj Drenovi kraj Trstenika — Beograd 2014.), srpski književnik i političar. Tijekom srednjoškolskog obrazovanja pristupio ljevičarskom pokretu u Srbiji, kao ljevičar 1941. otišao u partizane. Nakon završetka Drugog svjetskog rata politički vrlo aktivan, član CK KPJ i Narodne skupštine. Polovinom šezdesetih godina prošloga stoljeća postao politički disident, svoja politička gledišta usmjerio k nacionalističkim i velikosrpskim idejama; kao takav idejni je tvorac *Memoranduma SANU*. Nakon završetka procesa raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije obnašao je funkciju predsjednika nekadašnje državne zajednice Srbije i Crne Gore.

viti operativna razina, koja je daleko šira od intelektualne komponente. Operativna razina po sastavu je vrlo heterogena, sastoji se od generalskog zbora bivše JNA, pa sve do izravnih izvršitelja ratnog zločina. U operativnu razinu, koja je imala izravan doprinos ratnom zločinu na području Republike Hrvatske, treba svakako ubrojiti najviše eksponirane nositelje: generala armije Veljka Kadijevića (1925.), general-pukovnika Blagoja Adžića (1932.—2012.), general-pukovnika Ratka Mladića (1942.), general-majora Aleksandra Vasiljevića (1938.), načelnika Državne bezbednosti Republike Srbije Jovicu Stanišića (1950.), načelnika Odjela za specijalne operacije Državne bezbednosti Republike Srbije, Franka Simatovića zv. Frenki (1950.), sekretara Sekretarijata unutrašnjih poslova tzv. Republike Srpske Krajine (RSK) i predsjednika RSK Milana Martića (1954.), predsjednika Izvršnog veća RSK i predsjednika RSK Milana Babića (1956.—2006.), predsjednika Srpskog nacionalnog veća SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema i predsjednika RSK Gorana Hadžića (1958.), kriminalca, egzekutora savezne Službe državne bezbednosti i ratnog zločinca Željka Ražnatovića zv. Arkan (1952.—2000.) i dr.

Velikosrpska nacionalna ideologija zastupa tri principa prema kojima se određuju nacionalne granice srpskoga naroda: prvi, etnički čist teritorij gdje prebiva srpska etnička većina (npr. Šumadija); drugi, odnosi se na bivstvovanje nacionalnoga duha na određenom području, gdje ne prevladava srpska većina (npr. Kosovo), a prema trećem principu srpska zemlja seže do granica označenih srpskim grobovima (Brand i dr., 1991., 376).

Polovinom osamdesetih godina prošloga stoljeća Srpska pravoslavna crkva (SPC) bila je jedan od značajnijih generatora velikosrpskog nacionalizma i šovinizma. U to vrijeme njezini episkopi Atanasije Jevtić, Amfilohije Radović i Irinej Bulović pisali su tadašnjoj jugoslavenskoj i međunarodnoj javnosti razne proglašenja o potrebi zaštite srpskih nacionalnih interesa u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, naročito na području Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosova. Velikodostojanstvenici SPC-a sebe su prikazivali kao moralnu i duhovnu vertikalu društva, smatrali su se stožernom institucijom srpstva, pravoslavlja i svetosavlja, rasadnikom duhovnosti, prosvjete, kulture i srpske nacionalne svijesti. Naime, ritualnom duhovnošću svakodnevno su poticali razvoj velikosrpskog nacionalizma i šovinizma, a tome su naročito pridonosili ritualni obredi nošenja »mošti« (posmrtnih ostataka) kneza Lazara, koja su u sklopu proslave šesto godina bitke na Kosovu polju 1989.¹¹ nošena diljem Srbije i pojedinim di-

¹¹ Slavljenje Kosovske bitke od strane Srba predstavlja povijesni i politički apsurd. Naime, polovinom travnja 1389. odigrala se sudbonosna bitka između Turaka s jedne strane i s druge vojske kneza Lazara, pod čijim su se zapovjedništvom borili odredi Vuka Brankovića, bosanska vojska pod vojvodom Vlatkom Vukovićem Kosačom, a prema usmenoj predaji i

jelovima Bosne i Hercegovine gdje je obitavalo većinsko srpsko pučanstvo. U tim su prigodama vladike, episkopi i pravoslavni svećenici držali govore nabi-jene velikosrpskim nacionalizmom i šovinizmom.

Prigodom formiranja javnog mnijenja u Srbiji i drugim republikama neka-dašnje SFRJ, gdje je prebivalo srpsko pučanstvo, osim vrha SPC-a znatnu ulogu su imali i predstavnici radikalne srpske inteligencije okupljene oko SANU-a. Po-stojanje tajnog *Memoranduma SANU*, koji je pozivao na restauraciju Socijalisti-čke Federativne Republike Jugoslavije i obranu »ugroženoga srpskog naroda«, potvrdile su beogradske *Večernje novosti* njegovim objavljivanjem u dva nastav-ka 24. i 25. rujna 1986. godine.

Idejni tvorac *Memoranduma SANU* je bio srpski književnik Dobrica Ćosić, a pored njega, izravan angažman na kreiranju teksta tog dokumenta imali su sljedeći srpski intelektualci: Antonije Isaković, tadašnji potpredsjednik SANU-a, Miodrag Bulatović, Zagorka Golubović, Dejan Medaković, Mihailo Marković, Ljubomir Tadić (otac bivšeg predsjednika Republike Srbije Borisa Tadića), Milo-rad Ekmečić, Vojislav Koštunica, Radmilo Marojević i dr. Odmah nakon objav-ljivanja, Slobodan Milošević je osudio tekst *Memoranduma*, no vrlo je brzo po-čeo provoditi njegove ideje, okupivši oko sebe sve najradikalnije velikosrpske snage u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

Memorandum predstavlja modificiranu, osuvremenjenu inačicu Garašani-nove knjige *Načertanije*. Naime, predmetna knjiga se vrlo često spominje u jav-nosti kada se objašnjava geneza velikosrpskog šovinizma, hegemonizma i im-perijalizma tijekom dvadesetog stoljeća. *Načertanije* predstavlja program stvara-nja tzv. Velike Srbije. Tim programom je Garašanin planirao, nakon raspada Turskoga Carstva, Kneževinu Srbiju proširiti na sve južnoslavenske prostore gdje su živjeli Srbi te je nastojao obnoviti i dograditi nekadašnje Dušanovo carstvo. Radi toga je predvidio organiziranje jake obavještajne službe, koja je za zadaću imala organiziranje jake propagande. Pristupio je obrazovanju mladih ljudi u inozemstvu, a nakon završenog školovanja vraćao ih je u Srbiju i zapošljavao u državnom aparatu. Organizirao je obavještajne i propagandne centre na terito-riju pod turskom vlašću, kao i propagandni centar u Dubrovniku, koji nikada nije bio pod srpskom vlašću, već je oduvijek predstavljao hrvatski teritorij. Upra-vo taj podatak upućuje na agresivnost Garašaninove politike, koju je Milošević krajem prošloga stoljeća nastojao oživotvoriti.

odred Hrvata pod banom Ivanišem Paliznom. Nakon početnih uspjeha srpsko-bosanska vojska doživjela je katastrofalan poraz, 15. travnja 1389. knez Lazar je pao u zarobljeništvo i pogubljen je odrublivanjem glave pokraj mrtvog turskog zapovjednika sultana Murata I., a Vuk Branković i Vlatko Vuković Kosača su se spasili. Nakon poraza na Kosovu polju, od-nosno Gazimestanu, Srbija je postala turska vazalna država.

Memorandum SANU predstavljao je uvertiru u tzv. »antibirokratske revolucije«, a nakon toga i u oružanu agresiju na Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te naposljetku i na Kosovo. On je postao programski dokument prema kojemu su djelovali Miloševićevi ratni huškači. Naime, krajem osamdesetih i do sredine devedesetih godina prošlog stoljeća prema njegovim programskim ciljevima ponašale su se gotovo sve radikalne političke frakcije u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj koje su za konačan cilj imale aneksiju tuđih nacionalnih teritorija, odnosno stvaranje Velike Srbije.

Srpska demokratska stranka

Srpska demokratska stranka (SDS) bila je radikalna, etno-nacionalistička stranka srpskoga puka, osnovana 17. veljače 1990. na platou ispred željezničkog kolodvora u Kninu, a upisana je 6. ožujka 1990. u Registar društvenih organizacija Socijalističke Republike Hrvatske.¹² Osnivačkoj skupštini nazočilo je sedam tisuća građana srpske nacionalnosti, koji su aklamacijom podržali pročitani programski dokument. SDS je osnovao šibenski psihijatar, akademik Jovan Rašković¹³ pod »dirigentskom palicom« srbijske Službe državne bezbednosti (SDB), na čijem se čelu u to vrijeme nalazio Jovica Stanišić, vjerni Miloševićev sljedbenik. Rašković je postao prvi predsjednik SDS-a, a za potpredsjednike izabrani su: Vlado Ivković iz Zagreba; Momčilo Kosović iz Beograda, Milan Babić iz Knina i Branko Marjanović iz Zadra. Sjedište stranke bilo je u Kninu, u Ulici Jove Miodragovića 22; pravnu regulativu vodio je glavni tajnik Branko Popović (Knežević, 2011., 10).

Članovi prvog Glavnog odbora SDS-a bili su: Jovan Rašković (Šibenik), Jovan Opačić (Knin), Branko Popović (Šibenik), Rade Miladinov (Donji Lapac), Branko Marjanović (Zadar), Milan Uroš (Knin), Rajko Srđić (Donji Lapac), Rodoljub Bjelanović (Knin), Sava Dešić (Knin), Petar Štikovac (Donji Lapac),

¹² Cfr. Registar društvenih organizacija Socijalističke Republike Hrvatske, Republički sekretarijat za pravosuđe i upravu, Klasa: UP/I-007-02/90-01/41, Urbroj: 514-04-02/4-90-2, Zagreb, 06.03.1990.

¹³ Akademik Jovan Rašković (5. srpnja 1929. u Kninu — 29. srpnja 1992. u Beogradu), srpski političar velikosrpske provenijencije i liječnik psihijatar. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1956., gdje je 1975. obranio doktorsku disertaciju iz područja neuropsihijatrije. Bio je ravnatelj neuropsihijatrije Medicinskog centra u Šibeniku u razdoblju od 1959. do 1961. Na identičnoj funkciji nalazio se u Centru za naučno-istraživački rad bolnice »Sveti Sava« u Beogradu. Bio je član SANU-a, predavao je na nekoliko inozemnih i domaćih fakulteta. Bavio se »etnokarakterima« naroda na području Jugoslavije. U politiku se uključio 1990., kada je pod patronatom srbijskoga SDB-a utemeljio Srpsku demokratsku stranku u Kninu s kojom je zahtijevao srpsku autonomiju u Hrvatskoj, a iz čega je proizašla oružana pobuna.

Zdravko Zečević (Benkovac), Milan Štrbac (Knin), Zoran Bjelanović (Knin), Bogoljub Popović (Zadar), Dušan Zelenbaba (Knin), Marko Dobrijević (Šibenik), Vladimir Ivković (Zagreb), Branko Perić (Knin), Stojan Urukalo (Zadar), Petar Cvetanović (Dvor na Uni), Milan Babić (Knin), Ilija Džepina (Knin), Branko Tankosić (Knin) i Momčilo Kosović (Beograd/Benkovac) (Knežević, 2011., 9-10).

Na prvim višestranačkim parlamentarnim izborima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH)¹⁴ SDS je osvojio pet zastupničkih mandata u Saboru SRH, u Društveno-političko vijeće je ušao Jovan Opačić, u Vijeće općina ušli su: Dušan Zelembaba, Dušan Ergarac i Ratko Ličina,¹⁵ a u Vijeće udruženog rada Radoslav Tanjga.¹⁶ U Republici Hrvatskoj je SDS-u, zbog organiziranja pobune, zabranjen rad.

SDS je imao vodeću političku ulogu u ratnim događanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Njezini su članovi organizirali naoružavanje Srba, podržavali ubijanje, protjerivanje i druge ratne zločine protiv pripadnika nesrpskoga puka na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Osnivanje bosanskog ogranaka SDS-a Rašković je najavio 23. lipnja 1990. u Petrinji, a osnovan je 5. kolovoza 1990. u Banjoj Luci. Međutim, tijekom 1991. SDS je podijeljen na SDS Bosne i Hercegovine (kasnije SDS Republike Srpske), SDS Hrvatske (kasnije SDS Republike Srpske Krajine) i na filijalu koja je pokrivala područje Srbije i Crne Gore; krovna organizacija je bio SDS Srpskih zemalja čiji je predsjednik do 1996. bio dr. Radovan Karadžić. U Republici Hrvatskoj, pored Raškovića, vodeći ljudi SDS-a bili su: Goran Hadžić, Milan Babić, Veljko

¹⁴ Parlamentarni izbori 1990. bili su izbori za zastupnike u Saboru SR Hrvatske, koja je tada bila još uvijek u sastavu SFRJ, i to su bili prvi višestranački izbori u SR Hrvatskoj. Naime, izbori su bili raspisani za tri vijeća od kojih je bio ustrojen Sabor SR Hrvatske, to su: Društveno-političko vijeće (DPV), Vijeće općina (VO) i Vijeće udruženog rada (VUR), a održani su u dva kruga. Prvi krug izbora za zastupnike u Društveno-političkom vijeću te Vijeću općina održan je u nedjelju 22. travnja 1990., a za Vijeće udruženog rada sljedećeg dana; drugi krug izbora održan je 6. i 7. svibnja. Ti izbori provedeni su po većinskom sustavu, prema kojemu je zemlja bila podijeljena na izborne jedinice u kojima se birao jedan zastupnik. U DPV birano je 80, u VUR 156, a u VO 115 zastupnika; ukupno je biran 351 zastupnik. Zastupnikom je mogao postati onaj kandidat za kojeg je glasala natpolovična većina birača koji su pristupili izborima, ali uz uvjet da broj glasova koje je dobio nije manji od 1/3 broja ukupno upisanih birača u izbornoj jedinici. U slučaju kada nijedan kandidat nije dobio potreban broj glasova, izbori su ponovljeni u drugom krugu za četrnaest dana, a na ponovljenim izborima (odnosno u drugom krugu) mogli su sudjelovati samo kandidati koji su u prvom krugu izbora dobili najmanje 7% glasova biračkog tijela koje je pristupilo izborima. Dakle, u drugom krugu izbora za zastupnika je izabran kandidat koji je dobio najveći broj glasova birača koji su glasovali.

¹⁵ *Večernji list*, 9. svibnja 1990., br. 9596, 3.

¹⁶ *Večernji list*, 11. svibnja 1990., br. 9598, 4.

Džakula, Ilija Sašić, Vlado Ivković, Branko Marjanović, Jovan Opačić i Milan Martić, a u Bosni i Hercegovini: Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić, Dragan Čavić, Mladen Bosić, Mirko Šarović, Milenko Stanić, Đoko Arsenović, Milovan Bjelica, Dragomir Vasić i Aco Savić. Zbog zločinačkog karaktera stranke, većina njezinih članova je bila optužena za ratni zločin; Richard Holbrooke, idejni začetnik Daytonskog sporazuma, tražio je da se SDS-u u BiH zabrani djelovanje, ali u svome naumu nije uspio.

Stranačka infrastruktura SDS-a na području zapadne Slavonije

Nakon održanih prvih višestranačkih izbora u SR Hrvatskoj, tijekom lipnja i srpnja 1990., članovi SDS-a na području zapadne Slavonije pristupili su organiziranju inicijativnih odbora. Nakon toga, pristupalo se osnivanju mjesnih odnosno općinskih odbora SDS-a.¹⁷ Početkom lipnja 1990. godine SDS je imao najjaču stranačku infrastrukturu u pet općinskih središta zapadne Slavonije, Pakracu, Daruvaru, Grubišnom Polju, Okučanima i Podravskoj Slatini. U navedenim općinama u razdoblju od 9. do 16. lipnja 1990. godine formirani su općinski odbori SDS-a.¹⁸ Međutim, organizacijska dinamika SDS-a u drugim općinama zapadne Slavonije bila je nešto sporija u odnosu na pet navedenih općina, naročito u onim općinskim sredinama gdje srpsko pučanstvo nije bilo dominantno u općinskim strukturama vlasti. Primjera radi, Inicijativni odbor SDS-a za Općinu Novska osnovan je početkom srpnja 1990. godine, a Osnivačka skupština za Grad Novsku tek početkom mjeseca rujna 1990. godine (Marijan, 2009., 23-24). Na području Općine Slavonska Požega prvi je mjesni odbor SDS-a osnovan krajem srpnja 1990. godine. Inicijativni odbor SDS-a za Općinu Virovitica osnovan je 28. srpnja 1990. u mjestu Novom Obilićevu.¹⁹

U cilju stranačke koordinacije čelnici općinskih odbora SDS-a odlučili su osnovati zajedničko koordinacijsko (rukovodeće) tijelo, koje je osnovano sredinom kolovoza na planini Pšunju na neutvrđenoj lokaciji pod nazivom Regional-

¹⁷ Ministarstvo unutrašnjih poslova SR Hrvatske, Policijska uprava Brodsko-posavska/Policijska postaja Nova Gradiška, Zapisnik sa sastanka inicijativnog odbora Mjesne zajednice Smrtić-Ratkovac i gostiju iz okolnih mjesnih zajednica s predstavnicima SDS-a od 7. lipnja 1990.

¹⁸ Šantoši, D.: Neka razum nadvlada emocije, *Večernji list*, br. 9622, Zagreb, 4. lipnja 1990.; Šantoši, D.: Stop Mikeliću i Dakiću, *Večernji list*, br. 9628, Zagreb, 10. lipnja 1990.

¹⁹ Novo Obilićevo je do 1900. nosilo naziv Ladislav, od 1910. do 1921. Malo Gačište, od 1931. do 1991. Novo Obilićevo, a od 1991. Zvonimirovo. *Virovitički list*, br. 675, 10. kolovoza 1990.

ni odbor Srpske demokratske stranke Slavonije. Na čelo novoformiranog tijela SDS-a imenovan je Ilija Sašić, a za njegovog zamjenika Veljko Džakula.

Regionalni odbor Srpske demokratske stranke Slavonije činili su: Ilija (Jovana) Sašić, Srbin, odvjetnik iz Podravske Slatine, predsjednik; Veljko (Mile) Džakula, Srbin, dipl. inž. šumarstva iz Pakraca, potpredsjednik; Vladimir (Petra) Šimpraga, Srbin, dipl. inž. šumarstva iz Podravske Slatine, član; Milan (Petra) Popović, Srbin, djelatnik iz Kukujevac, Općina Pakrac, član; Vojislav (Ilije) Drageljević, Srbin, djelatnik iz Vrbovljana, Općina Nova Gradiška, član; Stevan (Đorđa) Stančić, Srbin, inž. šumarstva iz Okučana, član; Dragan (Stojana) Mihić, Srbin, bravar iz Kukujevca, Općina Pakrac, član; Stevo (Đure) Ratković, Srbin, djelatnik iz Pakrana, Općina Daruvar, član; Veljko (Branka) Vukić, Srbin, djelatnik iz Bijele, Općina Daruvar, član; Čedomir (Mirka) Uskoković, Srbin, djelatnik iz Pivnice, Općina Virovitica, član; Milutin (Jovana) Ivanović, Srbin, dipl. iur. iz Smoljanovaca, Općina Slavonska Požega, član; Milenko (Marka) Miletić, Srbin, djelatnik iz Požege, član i Milan (Nikole) Hajdinović, Srbin, umirovljenik iz Velike Pisanice, Općina Bjelovar, član.²⁰

Inicijativni odbor Srpske demokratske stranke za Općinu Podravska Slatina organizirao je 9. lipnja 1990. u vremenu od 16 do 19 sati okupljanje građana ispred slatinske kinodvorane, gdje je Osnivačkoj skupštini SDS-a nazočilo pet tisuća građana srpske nacionalnosti s područja općina: Podravska Slatina, Donji Miholjac, Orahovica, Virovitica i Slavonska Požega. Nazočnima su govorili: predsjednik SDS-a akademik Jovan Rašković, potpredsjednik SDS-a Milan Bujnović, član Glavnog odbora SDS-a Jovan Opačić, Ilija Sašić, predsjednik Inicijativnog odbora za Općinu Podravska Slatina, Milun Karadžić i drugi članovi Inicijativnog odbora sa slatinskog područja. Tom prigodom optužili su oficijelnu hrvatsku vlast za kroatocentričnost i ustaštvo, a predstavnike hrvatskog političkog života na čelu s dr. Franjom Tuđmanom za nacionalnu mržnju, razdor i netrpeljivost između građana hrvatske i srpske nacionalnosti. Na Osnivačkoj skupštini SDS-a izabran je Općinski odbor Srpske demokratske stranke za Općinu Podravska Slatina, koji su činili: Milun (Petra) Karadžić, Crnogorac, dipl. iur. i politolog iz Podravske Slatine, predsjednik; Momčilo (Ljubomira) Subotić, Srbin, srednjoškolski profesor iz Podravske Slatine, potpredsjednik; Ilija (Jovana) Sašić, Srbin, odvjetnik iz Podravske Slatine, član; Jovan (Save) Bojčić, Srbin, dipl. inž. graditeljstva iz Podravske Slatine, član; Nikola (Milana) Dopuda, Srbin, dipl. inž. agronomije iz Španata, Općina Podravska Slatina, član; Vladimir (Petra) Šimpraga, Srbin, dipl. inž. šumarstva iz Podravske Slatine, član; Mirko (Obrada) Vujačić, Srbin, službenik (SSS) iz Aleksandrovca, Općina Podravska Slatina, član;

²⁰ MUP RH, PU Osijek, PS P. Slatina, pismeno br.: 511-07-60-KU-490/1992., 1-5.

Ratko (Petra) Vukelić, Srbin, srednjoškolski profesor iz Španata, Općina Podravska Slatina, član.²¹

Općina Podravska Slatina

Područje bivše Općine Podravska Slatina nalazi se na sjeverozapadu Slavonije i prostiralo se dijelom na dravskoj nizini i sjevernim padinama Papučkog gorja. Omeđeno je na istoku rječicama Vojlovicom i Voćinkom, na sjeveru rijekom Dravom, a na zapadu potokom Breznicom te na jugu vrhovima planine Papuk. Podravsko-slatinski kraj graniči na sjeveru s Republikom Mađarskom, na sjeverozapadu s Općinom Virovitica, na jugozapadu s Općinom Daruvar, na jugu s Općinom Slavonska Požega, na istoku s Općinom Orahovica i na sjeveroistoku s Općinom Donji Miholjac.²²

Općina Podravska Slatina prostirala se na 781 km², sastojala se od šezdeset i devet naselja. Njezinim nizinskim dijelom prolaze dvije značajne komunikacije, podravska željeznička magistrala i podravska cestovna magistrala, koje su bile od vitalnog značaja tijekom trajanja Domovinskog rata, naročito za vrijeme agresorske blokade autoceste Zagreb—Beograd kod Okučana (Štefančić, 2001.).

Južni dijelovi slatinskog područja su bregoviti i šumoviti, a na sjeveru se prostire podravska nizina. Brdski kraj obuhvaća mnoštvo sjevernih obronaka i

²¹ Ibidem, 1-3; Stanković, N.: Zajedništvo bilo i ostalo sudbina, *Glas Slavonije*, 11. lipnja 1990., br. 13836, 2; Olvitz, D.: Mi nismo HDZ na srpski način, *Glas Slavonije*, 16. lipnja 1990., br. 13841, 12.

²² Tijekom prve tri godine nakon izbora za Sabor RH održanih 22. travnja 1990., sve do 1993., lokalna je samouprava zadržala institucionalni oblik naslijeđen iz prethodnog, socijalističkog razdoblja. Svoj raniji naziv i organizaciju zadržale su teritorijalne jedinice i organizacije, kao i njihova predstavnička i izvršna tijela. Tada je egzistiralo sto općina i Grad Zagreb kao jedinstvena općina sve do 1. siječnja 1991. godine. Predstavnička tijela su bile skupštine općina, one su birale svoja izvršna vijeća na čelu s predsjednikom izvršnog vijeća. Skupštine su bile trodomne, sastavljene od vijeća udruženog rada, društveno-političkog vijeća i vijeća mjesnih zajednica. U tom su institucionalnom okviru bili provedeni i prvi višestranački izbori u svibnju 1990., a na kojima su izabrani odbornici i zastupnici u skupštine općina, skupštine zajednica općina i Sabor. Dana 29. prosinca 1992. doneseno je pet zakona kojima je provedena nova teritorijalna podjela Republike Hrvatske. Tada je uveden sustav lokalne samouprave i uprave, kao i izbor za članove predstavničkih tijela u novoformiranim jedinicama. Tada je formirano 418 općina i 69 gradova na razini lokalne samouprave i 20 županija na razini lokalne samouprave i uprave. Pored toga, utemeljena su dva autonomna kotara, Knin i Glina, na području sa značajnijim udjelom srpskog pučanstva. Međutim, navedeni kotari nikada nisu počeli funkcionirati zbog rata i kasnijih institucionalnih promjena. Odredbama Ustava Republike Hrvatske (*Narodne novine*, br. 56/1990.) i Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (*Narodne novine*, br. 90/1992.) u Republici Hrvatskoj je uvedena nova političko-teritorijalna podjela na županije, gradove i općine. Prema tome, područje nekadašnje Općine Podravska Slatina podijeljeno je na Grad Slatinu i sljedeće općine: Voćin, Milkeuš, Nova Bukovica, Sopje i Čadavica.

vrhova planine Papuk, obraslih većim dijelom bjelogoričnom šumom, te pitome planinske kotline, doline i visoravni, koje su pogodne za poljoprivrednu aktivnost. Ravničarski predjeli ovoga kraja prostiru se na desnoj obali rijeke Drave, tu se prostiru obradiva polja i livade, koje su na mjestima ispresijecane manjim kompleksima ravničarske hrastove i jasenove šume. Prema tome, područje nekadašnje Općine Podravska Slatina zemljopisno se dijeli na dva dijela, brdski tzv. Brđanska i nizinski dio tzv. Podravina. U Brđanskoj pretežito su živjeli pripadnici srpskoga puka, a u Podravini dominantno su bili zastupljeni Hrvati.

Ovaj je zemljopisni lokalitet predstavljao rubno područje tzv. Velike Srbije, naime, on graniči s virovitičkim područjem gdje su srpski ekstremisti i separatisti zacrtali granicu na pravcu Virovitica—Karlovac—Karlobag. Granicu navedene paradržavne tvorevine potvrđuju riječi, s početka devedesetih godina prošloga stoljeća, najviše rangiranog časnika JNA i tadašnjeg sekretara (ministra) za narodnu obranu SFRJ generala armije Veljka Kadijevića: »Smjerove napada glavnih snaga JNA što izravnije vezivati uz oslobođenje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatskog teritorija. U tom cilju ispresijecati Hrvatsku na pravcima: Gradiška—Virovitica, Bihać—Karlovac—Zagreb, Knin—Zadar—Mostar—Split.« (Kadijević, 1993., 128).

U bivšoj Općini Podravska Slatina, prema popisu pučanstva iz 1991., živjelo je 15.445 stanovnika, od toga broja 9.219 (59,6%) bili su Hrvati, 4.948 (32%) Srbi i 1.278 (8,3%) ostali. Srbi su bili dominantni u Brđanskoj, gdje je živjelo 3.262 pripadnika srpske nacionalnosti, 668 Hrvata i 222 ostala građanina (Hrženjak, 1993.). Brđansku je sačinjavao kompleks od četrnaest sela na području planine Papuk; to su: Bokane, Čeralije, Dobrić, Donje Kusonje, Đuričić, Gornje Kusonje, Gornji Meljani, Hum, Hum Varoš, Kometnik-Jorići, Kometnik-Zubići, Kuzma, Lisićine, Macute, Mačkovac, Novo Kusonje, Popovac, Rijenci, Sekulinci, Smude i Voćin.²³ Pored Brđanske, do Domovinskog rata, značajni broj pripadnika srpske nacionalnosti na slatinskom je području živio u Slatini (4.270), Petrovcu (453), Miklešu (345) i Španatu (327).²⁴

Pripadnici ove nacionalne skupine naseljeni su na slatinsko područje u tri navrata, a prvo naseljavanje odvijalo se u vrijeme vladavine Turaka u razdoblju od 1550. do 1684. godine. Međutim, sustavno je naseljavanje srpskoga puka na slatinsko područje uslijedilo nakon ponovne uspostave Pečke patrijaršije 1557.,²⁵ a za što najveću zaslugu ima poturčeni Srbin iz istočne Bosne Mehmed-

²³ Brđanska sela su nakon uvođenja lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj 1992. ušla u sastav novoformirane Općine Voćin.

²⁴ Supra notae, br. 31, 370-372.

²⁵ Pečka arhiepiskopija, poznata i kao Žička arhiepiskopija, bila je prva eparhija Srpske pravoslavne crkve. Njezin osnivač je bio Sveti Sava u kosovsko-raškim oblastima, a postojala

-paša Sokolović. On je prema predaji, kao veliki vezir Osmanskoga carstva, na čelo Pečke patrijaršije postavio svoga rođenog brata Makarija, monaha Srpske pravoslavne crkve (SPC) (Valentić, 2010., 17-18). Uslijed turske najezde na područje istočne i zapadne Slavonije, polovinom šesnaestog stoljeća Voćin i okolna sela bili su slabo naseljeni. Turci su na voćinskom području, odnosno na prostoru Brđanske zatekli prostrane dijelove zemljišta puste ili pak slabo nastanjene. Zbog toga su Turci u prvim godinama svoje vladavine izvršili veliko naseljavanje Brđanske srpskim pukom iz jugozapadnih krajeva Srbije odnosno od Ibra, Lima, Pive, Tare, gornje Drine i Neretve u BiH (Pavičić, 1953.).

Tijekom egzistiranja Kraljevine Jugoslavije prvo su naseljeni Srbi solunski dobrovoljci, a nakon Drugog svjetskog rata iz okolice Kotor Varoša iz Bosne i Hercegovine ponovno su naseljeni pripadnici te nacionalne skupine.

Velikosrpska politika Kraljevine Srbije, kada se promatra kolonizacija solunskih dobrovoljaca, svoje korijene ima još tijekom izbjeglištva srpskoga kralja Petra I. Karadorđevića na Krfu. U njegovo ime u pisanom obliku obratio se predsjednik Vlade Kraljevine Srbije Nikola Pašić prečanima²⁶ i svim vojnicima s prostora jugoslavenskih zemalja u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, on ih je pozvao da pristupe vojnim postrojbama Kraljevine Srbije i svakom je dobrovoljcu obećao pet hektara plodne zemlje za naseljavanje, a u tu svrhu Vlada je donijela Rješenje br. 200 od 28. veljače 1917. godine.²⁷ Nakon završetka Prvog svjetskog rata, odnosno nakon uspostave Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Vlada Kraljevine SHS na čelu s Nikolom Pašićem donijela je 18. prosinca 1919. Uredbu o dobrovoljcima, koja u svome članku 1. određuje da se dobrovoljcem »smatra svaki državljanin Kraljevine SHS koji je kao redov ili podoficir dobro-

je od 1219. do 1346. Prvo njezino sjedište bilo je u Žiči, a nakon toga u Peći. Pecka patrijaršija je bila pomjesna (pomjesna crkva označava zasebnu Pravoslavne crkve) autokefalna pravoslavna crkva sa sjedištem u Peći, koja je postojala u razdoblju između 1346. i 1463. u srednjovjekovnoj srpskoj državi, te 1557. i 1766. u Otomanskom carstvu. Nakon što se Stefan Uroš IV. Dušan Nemanjić, poznatiji kao Dušan Silni, proglasio za cara Srba i Grka u Skopju 1346., Pecka arhiepiskopija je proglašena Peckom patrijaršijom. Dušanovim ukazom arhiepiskop Joanikije je postao njezin prvi patrijarh. U sastav novoformirane patrijaršije su ušle i mitropolije u osvojenim grčkim oblastima, kao i Sveta gora, do tada pod suverenitetom Vaseljenske patrijaršije. Nakon što su Turci 1459. osvojili Smederevo i Srpsku despotovinu (srpska srednjovjekovna država), Pecka patrijaršija je prestala postojati, odnosno pripojena je Ohridskoj arhiepiskopiji, a u čijem je sastavu ostala sve do 1577. godine. Naime, tada ju je ponovno uspostavio Mehmed-paša Sokolović na znatno proširenom području, koje je obuhvaćalo područja današnjeg Kosova, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Srbije, Hrvatske, Rumunjske i Mađarske (Kašić, 1984., 31-33).

²⁶ Prečani je naziv koji se koristi od devetnaestog stoljeća za Srbe koji žive izvan Srbije i Crne Gore, odnosno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

²⁷ Agrarna reforma — uredbe, naredbe i raspisi. Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Knjiga prva, Zagreb, 1920, 270.

voljno stupio u Srpsku vojsku i to zaključno do 18. novembra 1918. godine, u njoj ostao do demobilizacije ili iz nje bio otpušten redovnim putem kao nesposoban.²⁸ Prema raspoloživim podacima Agrarne direkcije u Zagrebu iz 1921., koja je djelovala u sklopu Ministarstva agrarne reforme u Beogradu,²⁹ raspoloživog je zemljišta za dodjelu solunskim dobrovoljcima na slatinskom području bilo 8.052 katastarska jutra (Vrbošić, 1986., 658). Nakon formiranja Kraljevine SHS, dinastija Karađorđevića je na slatinskom području osnovala sela Bjelkovac, Aleksandrovac i Petrovac, koja su nastanili isključivo srpskim pukom, a potonja dva su dobila imena prema jugoslavenskim kraljevima Petru I. i Aleksandru iz dinastije Karađorđević. Naime, ta se naselja prvi put spominju u popisu pučanstva Kraljevine Jugoslavije 1931. godine (Korenčić, 1979., 547-550). Pored navedenih sela, solunski dobrovoljci na ovom području dobivali su zemlju u sljedećim selima: Ilimin Dvor, Dravica (Porezna općina Čađavica), Sopjanska Greda, Brebrovac, Noskovačka Dubrava (Porezna općina Sopje), Zidine, Petrovo Selo, Španat (Porezna općina Gornji Miholjac), Hum Pusta (Porezna općina Voćin) (Šimunović-Bobetko, 1997., 328).³⁰

Dakle, agrarna reforma i kolonizacija u Kraljevini Jugoslaviji bile su instrument velikosrpske politike, koju je po nalogu kralja Petra I. započeo Nikola Pašić, a sustavno do svoje smrti nastavio kralj Aleksandar Karađorđević. Međutim, treba istaknuti da agrarna reforma u Kraljevini SHS jedino nije bila provedena u Srbiji, što je dokaz povlaštenog položaja srpskih velikoposjednika i aristokracije. Prvom je agrarnom reformom zemljoposjednicima u Kraljevini SHS oduzeto 1.924.307 hektara zemljišta i podijeljena je na 614.603 pretežito srpske obitelji. Agrarna reforma pridonijela je najvećoj kolonizaciji srpskog naroda s prostora preko Drine u Kraljevini SHS. To je bio politički koncipiran plan srpske teritorijalne ekspanzije u poslijeratnim uvjetima (Efendić, 1995., 81). Kolonizacija je imala jasan nacionalni (velikosrpski) cilj. Prednost pri kolonizaciji u sjevernim krajevima dana je dobrovoljcima iz uže Srbije, onima koji nikada nisu živjeli na prostorima uz Dravu, Savu i Dunav. Na zemlju raskomadanih veleposjeda trebalo je naseliti nacionalno svjestan i otporan element (Srbe velikosrpski raspoložene, a svakako pravoslavne). Oni su trebali čuvati državnu granicu, a pri tome utjecati na razvodnjavanje njemačke i mađarske nacionalne manjine u hrvat-

²⁸ Ibidem, 268.

²⁹ Arhiv SR Hrvatske, Fond Agrarne direkcije, kutija br. 97, fascikl br. 5390/1921.

³⁰ Tijekom Domovinskog rata većina srpskog stanovništva iz tih sela aktivno se uključila u oružanu pobunu na području zapadne Slavonije, odnosno, u Brdanskoj. Nakon završetka Domovinskog rata pripadnici srpske manjine mijenjali su imovinu s Hrvatima u Vojvodini. Novi stanovnici pokrenuli su 1994. inicijativu za promjenom naziva sela, pa je Aleksandrovac preimenovan u Bukovački Antunovac, a Petrovac u Borik.

skom Podunavlju i Podravlju te postupno pripremati uključivanje tih krajeva u Srbiju (Šimunović-Bobetko, 1997., 89).

Na drugoj strani, područje Brđanske do Drugog svjetskog rata nije bilo dominantno naseljeno pripadnicima srpske nacionalne manjine, na ovom je području živio znatan broj pripadnika njemačke nacionalne manjine, osobito u Voćinu, Macutama, Bokanama i Čeralijama. Tijekom rata, osobito od 1944. do 1945., sustavno se provodilo zlostavljanje i zastrašivanje Nijemaca. Naročito je bilo okrutno ubojstvo humanitarca i dobrotvora, rimokatoličkog svećenika njemačke nacionalnosti Julija Bürgera, koji je bio dugogodišnji župnik u Voćinu i Podravskoj Slatini.³¹ Njega su partizani, na montiranom procesu, 8. prosinca 1944. u Slatinskom Drenovcu (Pelikan, 1997.) osudili na kaznu smrti strijeljanjem i trajnim gubitkom građanske časti i na konfiskaciju imovine. Bez prava na žalbu, kazna je izvršena 10. prosinca 1944. Bürgera je ubio partizan srpske nacionalnosti Radonja Štulić (Pelikan, 1997.). Ovakvih presuda Vojnog suda VI. korpusa vojne oblasti NOVJ, koje je potpisao Ljubomir Šarić u svojstvu predsjednika vijeća, znatan je broj na području zapadne Slavonije. Presuda je imala negativne konotacije i reference kod pripadnika njemačke nacionalnosti, koji su je osudili i počeli s postupnim egzodusom s područja Brđanske. Ostanku Nijemaca u navedenim selima nije pomogla ni činjenica da je određeni broj članova njihovih obitelji sudjelovao u partizanskoj četi »Ernst Thälmann«, koja je bila sastavljena isključivo od pripadnika njemačke nacionalnosti i nosila ime po poznatom njemačkom komunistu i revolucionaru.³² Naime, nakon završetka Drugog

³¹ Proglas Vojnog suda VI. korpusa vojne oblasti NOVJ, Vijeće kod Komande Slatinskog područja, broj: Sud 340/1944, od 8. prosinca 1944.; Beluhan, E.: Dekan i župnik Julije Bürger, hrvatski heroj i mučenik, *Hrvatski narod*, br. 1317, 25. travnja 1945., Zagreb, str. 2; Julije Bürger, dekan i župnik u Podravskoj Slatini, *Katolički list*, br. 8-9, Zagreb, 1945, str. 66-67 (Kožul, 1992., 36-38; Baković, 2007., 121-122).

³² Stožer Drugog korpusa NOV-a je sredinom 1943. odlučio, pored češko-slovačkog bataljuna »Jan Žiška« i mađarskog bataljuna »Sándor Petőfi«, da se ustroji i postrojba od pripadnika njemačkog naroda. Sastanak načelnika stožera Drugog korpusa NOV-a Mate Jerkovića i sedmorice partizana njemačke narodnosti (Johan Muker, Rudolf Vaupotich, Adam Steinbrickner zv. Žan, Johann Kautzmann, Andreas Sommer, Josef Bot, Johann Fletz) održan je početkom kolovoza 1943., a na kojem je dogovorena realizacija ove odluke. Tada je odlučeno da pripadnici novoformirane čete uz zvijezde petokrake na kapama nose i crno-crveno-žute trobojnice koje su predstavljale boje Vajmarske Republike te da se zapovijedi u četi izdaju na njemačkom jeziku. Sukladno dogovorenim, 15. kolovoza 1943. u selu Slatinskom Drenovcu (okolica Orahovice) formirana je četa »Ernst Thälmann«. Rudolf Vaupotich je imenovan zapovjednikom čete, a njegovim zamjenikom Josef Kirchner, Johan Muker je postao komesar, za pomoćnika komesara postavljen je Adam Steinbrickner zv. Žan. U četi su najbrojniji bili tzv. folksdojčeri, zatim prebjezi iz postrojbi Wehrmachta, među kojima je bilo Austrijanaca, pruskih Nijemaca, Nijemaca iz Belgije, Nizozemske, Tirola i Alzasa (Francuska) (Hrečkovski, 1984., 331-350.; Redžić, 1974., 49-55).

svjetskog rata znatan broj Nijemaca, identično kao u Vojvodini, zbog represije novih komunističkih vlasti progнан je u Njemačku ili u gorem slučaju završio u raznim sabirnim logorima. Prije početka Drugog svjetskog rata, prema popisu stanovništva iz 1931. u Kraljevini Jugoslaviji, na području Kotara Slatina živjela su 1564 pripadnika njemačke nacionalnosti.³³ Nakon završetka Drugog svjetskog rata, prema prvom popisu pučanstva u FNRJ 1948., ostalo je samo 25 pripadnika te nacionalne skupine u Srezu Podravska Slatina.³⁴

Identično kao u Kraljevini Jugoslaviji, pod egidom agrarne reforme oduzimana je imovina »nepoželjnim«³⁵ pripadnicima određenih nacionalnih skupina, a kao normativna osnova za to služio je Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije³⁵ donesen 26. studenoga 1945. godine. Temeljem njegovih odredaba izvršena je konfiskacija posjeda osoba njemačke narodnosti, i to u kotarima: Daruvar, Pakrac, Virovitica, Slatina, Đakovo, Vinkovci, Našice, Osijek, Vukovar i Beli Manastir (Maticka, 1990., 99). Njihove obiteljske kuće naselili su pripadnici srpske nacionalnosti podrijetlom iz Bosne i Hercegovine iz okolice Kotor Varoša, koji su se uključili u oružanu pobunu tijekom Domovinskog rata i bili glavni nositelji velikosrpske ideje i srpskog šovinizma na slatinskom području. Među njima je vodeću ulogu imao slatinski odvjetnik Ilija Sašić,³⁶ rođen u okolici Kotor Varoša,³⁷ koji je do kraja 1991. godine bio idejni i intelektualni vođa SDS-a na području zapadne Slavonije odnosno slatinskom području, gdje je bio predsjednik Regionalnog odbora SDS-a Slavonije. Treba svakako istaknuti da su pojedinci ove nacionalne manjine podrijetlom iz Kotor Varoša dolaskom na područje Brđanske, a i šire slatinsko područje, osigurali svoju eskulpaciju za počinjene zločine u četničkim postrojbama tijekom Drugog svjetskog rata u užoj i široj okolici Banja Luke. Naime, općepoznata je činjenica da je određeni broj četnika s ovog područja pred kraj rata dezertirao i prešao u partizanske jedinice. Nakon rata, sigurno su utočište pronašli na području zapadne Slavonije, pretežito

³³ Supra notae, br. 42, 262-263.

³⁴ Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, FNRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954., 373-374.

³⁵ *Narodne novine*, br. 89/1945.

³⁶ Ilija Sašić, sin Jovana i Pere dj. Čušić, rođen 22. srpnja 1951. u Javoranima, Skupština općine Kotor Varoš, Republika Bosna i Hercegovina, Srbin, po zanimanju dipl. iur. (odvjetnik).

³⁷ Tijekom Drugog svjetskog rata u okolici Kotor Varoša egzistirale su jake četničke postrojbe, koje su počinile zločine nad Hrvatima i Bošnjacima. Identična situacija je bila i tijekom Domovinskog rata u BiH; srpske paravojne formacije ponovno su počinile stravične zločine nad nesrpskim pukom ovoga kraja, otvoreno je više koncentracijskih logora, npr. u Pilani, Hotelu i dr. Srpske paravojne postrojbe izvršile su etničko čišćenje i masovno pogubljenje civilnog pučanstva u Kotor Varošu i okolnim selima.

na slatinskom području odnosno prostoru Brđanske. Razvidno je da su se vrlo brzo odrekli deklarirane ideje »bratstva i jedinstva« i priklonili se velikosrpskom konceptu na području Republike Hrvatske.

Dakle, razvidno je da je naseljavanje srpskoga puka na slatinskom području odnosno na području cjelokupne Republike Hrvatske bio sustavan proces, upravo onako kako su ga zamislili nositelji velikosrpske ideje tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Naime, naseljavanjem Srba na hrvatski nacionalni prostor, nositelji velikosrpske ideje nastojali su osigurati program nacionalne integracije i stvaranje nacionalne države srpskoga naroda u maksimalnim granicama.

»Ugroženost« srpskoga puka na slatinskom području

Pripadnici srpske narodnosti u Brđanskoj osiguravali su egzistenciju znatno bolje nego ljudi u nizinskom dijelu Općine Podravska Slatina, odnosno u tzv. Podravini. Naime, znatan je broj radio u Drvno industrijskom poduzeću »Gaj« Podravska Slatina (OOUR Voćin), šumskom gospodarstvu »Papuk« Podravska Slatina (OOUR Voćin) i Modnoj konfekciji »Uzor« Podravska Slatina (OOUR Voćin). Pored toga, bavili su se stočarstvom i na podpapučkim padinama ratarstvom. Dodatni je izvor zarade većina obitelji imala u eksploataciji i prodaji ogrjevnog drveta i drvnog sortimenta za potrebe građevinarstva iz vlastitih šuma. Međutim, znatan je dio prešutno, uz »blagoslov« lokalnih vlasti, bio posječen i prodan iz državne šume. Naime, prije Domovinskog rata u Brđanskoj je bila rasprostranjena sentencija: »nitko nije napravio inventuru u šumi«. Kao indikator dominacije srpskih kadrova u lokalnoj politici i gospodarstvu može poslužiti podatak da su sva sela Brđanske bila asfaltirana i elektrificirana i da su realizirani svi drugi infrastrukturni objekti. Razlog tomu nalazi se u činjenici da je znatan dio kadrova u lokalnim strukturama Saveza komunista Hrvatske i gospodarstva svoje socijalno podrijetlo imao u Brđanskoj. Pored toga, isti partijski kadrovi vrlo često su kao socijalni alibi, pri realizaciji raznih infrastrukturnih i gospodarskih objekata, koristili sudjelovanje članova njihovih obitelji u partizanskim jedinicama tijekom Drugog svjetskog rata. Na drugoj strani, Podravina je većinom bila nastanjena Hrvatima i drugim pripadnicama nesrpskoga puka. Znatan broj sela na tom području do Domovinskog rata nije bio asfaltiran i nije postojalo nijedno poduzeće osim poljoprivrednih zadruga u sklopu Industrijsko-poljoprivrednog kombinata Osijek.

Kronologija ratnog zločina

Prvi ozbiljni znaci sinkroniziranog djelovanja SDS-a na slatinskom području primijećeni su 1. lipnja 1990. godine. Tada su u Podravskoj Slatini i pojedinim

okolnim selima evidentirani natpisi na pročeljima kuća usmjereni na raspirivanje nacionalne mržnje i netrpeljivosti. Djelatnici milicije odnosno Stanice javne sigurnosti (SJS) Podravska Slatina evidentirali su događaj i načinili fotoelaborat te o istome izvijestili Izvršno vijeće Općinske skupštine Podravska Slatina. Izvršno vijeće je najenergičnije osudilo takav čin te ocijenilo da se radi o nacionalističkim i neprijateljskim parolama s ciljem da se naruše dotad dobri međunarodni odnosi i da se destabilizira stanje u Općini Podravska Slatina i SR Hrvatskoj. Pored tog organiziranoga slučaja, Izvršno vijeće je osudilo i sve dotadašnje pojedinačne slučajeve ispisivanja parola na području Općine Podravska Slatina, koji su imali nacionalističko i neprijateljsko obilježje. Stoga je Izvršno vijeće dalo izravnu potporu u radu djelatnicima SJS-a i zatražilo od njih pun angažman u rasvjetljavanju tog slučaja te ujedno pozvalo sve građane, sve subjektivne snage i političke stranke da se suzdrže od bilo kakvih postupaka koji bi mogli destabilizirati stanje u Općini.³⁸

Nakon formiranja Općinskog odbora SDS-a za Općinu Podravska Slatina, odnosno Regionalnog odbora SDS-a Slavonije, prvi oblici stranačkog djelovanja ogledali su se u organiziranju triju »izjašnjavanja« o autonomiji srpskoga puka, koja su uvijek bila planirana neposredno prije oficijelnih referenduma organiziranih od strane vlasti Republike Hrvatske. Prvo »izjašnjavanje« provedeno je 26. kolovoza 1990. u Podravskoj Slatini i svim selima s pretežito većinskim srpskim pučanstvom, koje je po načinu provedbe više bilo ilegalnoga karaktera. Naime, tom je prigodom članstvo SDS-a obilazilo svako kućanstvo i davalo konkretne naputke u svezi s »izjašnjavanjem«. U izvješćima o provedenom izjašnjavanju, članovi SDS-a naveli su da je na području Općine Podravska Slatina za SAO autonomiju glasovalo 9315 građana, a na području zapadne Slavonije 47.000 građana srpske nacionalnosti. Evidentno je da su pobunjeni Srbi iskonstruirali navedene podatke jer je prema popisu pučanstva iz 1991. godine na području Općine Podravska Slatina živjelo 4948 Srba.³⁹ Stoga se opravdano može postaviti pitanje kako su došli do broja 9315 građana koji su glasali za SAO autonomiju na tom području. Drugo »izjašnjavanje« provedeno je javno na biračkim mjestima u Podravskoj Slatini i navedenim selima, njime se tražila teritorijalna autonomija srpskoga naroda u Republici Hrvatskoj. Međutim, unatoč zabrani i upozorenju tijela državne vlasti Republike Hrvatske o nelegalnosti i štetnosti održavanja ovog referenduma, SDS je proveo i treći. Treći referendum, odnosno »izjašnjavanje«, odnosio se na sjedinjenje »srpskih krajeva« u Republici Hrvatskoj sa

³⁸ Zaključak Izvršnog vijeća Općinske skupštine Podravska Slatina od 5. lipnja 1990., klasa: 833-01/90-01/02, urbroj: 2166-02-01-90-1.

³⁹ Supra notae, br. 31, 370.

SR Srbijom i SR Crnom Gorom, te drugima koji žele ostati u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji.⁴⁰ Izjašnjavaње o srpskoj autonomiji bio je sinkronizirani proces na području zapadne Slavonije u razdoblju od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. godine. Osim Podravske Slatine provedeno je u općinama: Orahovica, Virovitica, Daruvar, Garešnica, Grubišno Polje, Pakrac, Bjelovar, Kutina, Nova Gradiška i Novska.⁴¹ Glasovanje je održano u većinski srpskim područjima Hrvatske i bilo je ograničeno samo na srpske glasače. Hrvatima koji su živjeli u tim područjima bilo je onemogućeno sudjelovati na referendumu. Rezultat glasovanja bio je velikom većinom u prilog srpskoj autonomiji. Dana 30. rujna 1990. »Srpsko nacionalno veće«, kojim je predsjedavao Milan Babić, proglasilo je »autonomiju srpskog naroda na etničkim i povijesnim teritorijima na kojima ono živi a koje su unutar sadašnjih granica Republike Hrvatske kao federalne jedinice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije«. Naime, provođenjem neuvedenih referenduma i bojkotiranjem referenduma koje je organizirala hrvatska vlast, SDS je sustavno počeo organizirati i poticati srpsko pučanstvo na građanski neposluh službenim i legitimnim institucijama vlasti Republike Hrvatske. Pored toga, počeli su homogenizaciju srpskoga puka na nacionalnoj osnovi s ciljem rušenja legalno izabrane vlasti u Republici Hrvatskoj na prvim višestranačkim izborima, a na kojima su i predstavnici SDS-a osvojili pet zastupničkih mandata u Saboru SR Hrvatske.

U cilju dodatnog podizanja tenzija, dan uoči neuspjelog napada na Stanicu javne sigurnosti Podravska Slatina, 1. listopada 1990., Ilija Sašić se u svojstvu predsjednika Regionalnog odbora SDS-a Slavonije obratio otvorenim pismom Predsjedništvu SFRJ, Saveznom izvršnom vijeću SFRJ i građanima sljedećim riječima: »Dragi drugovi i gospodo! Znamo da ste obasuti svakodnevnim informacijama, zahtjevima, protestima i razno-raznim obraćanjima. Ima dosta onih koji bi Vam, zahvaljujući Vašem nemoćnom statusu, poslali pisma i telegrame podrške, ali za to, očito nemaju, za sada, potrebe. Ovo naše pismo nije ni zahtjev, ni protest, ni podrška. Ovo je samo informacija o stanju odnosa u Slavoniji, ustvari informacija o dezinformacijama i ponekoj informaciji. Praktični potezi stranke na vlasti toliko su zauzeli maha i u stalnoj su ekspanziji da će, više nego sigurno, dovesti do bratoubilačkog rata i to vrlo brzo. Primjera ima na pretek. Sve što je srpsko i komunističko, čak i socijalističko toliko se anatemiše da je poprimilo izraze histerije. Srbi kao sinonimi svega zla — prošlog, sadašnjeg i

⁴⁰ Supra notae, br. 26, 9.

⁴¹ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.—1995. — Dokumenti*, Knjiga 2. — Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.—1991.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., 83.

budućeg su na udaru i predmet su svakodnevnih praktičnih zahvata nove vlasti, uz to još i predmet preventive. Opšta antisrpska euforija potpomognuta nevidenom informativnom propagandom prerasta u oblike bolesne mržnje, tako da riječi suživot, međusobna tolerancija, uvažavanje, mir, razum i sl. ako ih poneko i izgovori zvuče, u najmanju ruku, smiješno. Najprimitivnije i najpogrdnije etikete na račun srpskog naroda, poput one od prije par dana od Vladimira Šeksa 'da su to četničke bande' ne mogu ostati bez ozbiljnih posljedica, bez obzira što će, po ustaljenom pravilu, i Šeks reći da on to nije tako mislio. Postale su već i smiješne, čak i prizemne izjave o nekakvim dirigovanim scenarijima iz Beograda. Nije srpski narod ni lud, ni toliko zaostao da mu nije jasno da se hrvatski Ustav piše u Zagrebu, da se sudbina hrvatskog naroda kroji u Zagrebu, da hrvatski informativni sistem provodi antisrpski genocid iz Zagreba, da srpski narod upotrebljava i zloupotrebljava u Zagrebu i iz Zagreba, što sve skupa treba da nedvosmisleno potvrdi da se scenario za srpski narod u Hrvatskoj piše jedino i isključivo u Zagrebu. Najnoviji događaji u Hrvatskoj rezultat su jednog takvog generalnog i disperzionog, nedvosmislenog i nesakrivenog scenarija. To je rezultat igre sa otvorenim kartama i jedno nejasno, u svemu što je jasno, je pitanje dokle će ta igra trajati. Činjenica praktičnog života je, da jedan čitavi narod, u 'najdemokratskijoj' zemlji svijeta kako vladajuća stranka sebe kod svijeta, a ne kod tog naroda, želi predstaviti, ne spava, drži seoske straže, hvata se oružja i živi u strahu. Mi, predstavnici srpskog naroda na prostoru od Bjelovara do Našica, upoznati smo sa situacijom na ovom području pa nam je i obaveza da u ime srpskog naroda, makar kažemo dio istine, da upozorimo, bez velike nade da stanje odnosa može krenuti u obrnutom smjeru od onog koji jeste. Ovo područje nije ni u čemu specifično od ostalih područja u Hrvatskoj gdje Srbi žive. Budući se situacija mijenja iz dana u dan, a promijeniti se može iz sata u sat, momentalno stanje je takvo da Srbi u Slavoniji nisu na nogama ali ni ne spavaju. Zato su neosnovane, proizvoljne i providne konstatacije da su Srbi u Slavoniji mirni. U to ne vjeruju, niti tako misle čak ni oni koji tako izjavljuju. Istina je u konstataciji da se eksplozija može dogoditi svakog trenutka, i da naponi Srpske demokratske stranke u pravcu smirivanja i ukazivanja da će se situacija smiriti i krenuti na bolje neće uroditi plodom, jer praktična zbivanja ni nemaju osnova ovakvim nastojanjima. Srpski narod još uvijek očekuje praktične mjere saveznih organa koje su, bar za sada, utvrđene saveznim Ustavom i zakonima. Očekuje pomoć saveznih organa u ovoj, još postojećoj, Jugoslaviji, ili makar konstataciju tih organa da su u odnosu na evidentni teror nad srpskim narodom u Hrvatskoj, nemoćni. Upravo radi tih narodnih zahtjeva i nadanja Regionalni odbor Vam se i obraća sa ovim Pismom i sa jednom molbom da predsjednik SIV-a primi delegaciju Regionalnog odbora. Obraćamo se ujedno i jugo-

slavenskoj i svjetskoj javnosti da im kažemo šta se i kako radi u srcu Evrope u koju hrvatska 'demokratija' trči uništavajući jedan narod kao 'dežurnog krivca' za sve prošle, sadašnje i buduće promašaje i stramputice na tom evropskom putu.⁴²

Prvi ozbiljan incident i homogenizacija srpskoga puka na slatinskom području sa stajališta velikosrpskog šovinizma i hegemonizma, identično kao u Kninu, Benkovcu, Donjem Lapcu, Gračacu, Titovoj Korenici, Dvoru na Uni, Petrinji, Glini i drugim gradovima Like i sjeverne Dalmacije, prvi je put evidentiran 2. listopada 1990. prigodom napada na SJS Podravska Slatina, koja je bila organizaciona jedinica u sklopu Sekretarijata unutrašnjih poslova Osijek (SUP Osijek).⁴³ Navedenog dana u ranim večernjim satima, negdje oko 18 sati na glavnom slatinskom trgu, Trgu maršala Tita, ispred Robne kuće »Slatinka«, pod vodstvom SDS-a okupila se skupina od tisuću lokalnih Srba iz Podravske Slatine i okolnih sela Aleksandrovcu, Bokana, Čeralija, Gornjeg Miholjca, Kometnika, Lisičina, Macuta, Mikleuša, Petrovcu, Španata, Vočina. Pored Srba sa slatinskog područja, primijećena je veća skupina pripadnika te nacionalne skupine iz Žiroslavlja, sela s virovitičkog područja, što ukazuje na plansku komponentu okupljanja od strane Regionalnog odbora SDS-a Slavonije. Militantni Srbi, pod vodstvom SDS-a na čelu s predsjednikom Regionalnog odbora slatinskim odvjetnikom Ilijom Sašićem i članovima Nikolom Šimpragom i Momčilom Subotićem, nakon 18 sati uputili su se prema SJS-u Podravska Slatina, ispred koje su počeli s pucnjavom iz kratkog i dugog vatrenog oružja. Tom prigodom, militantni Srbi izvikivali su parole sljedećeg sadržaja: »Ovo je Jugoslavija! Ovo je naša milici-

⁴² Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Političke stranke RSK, Otvoreno pismo Regionalnog odbora Srpske demokratske stranke Slavonije, Podravska Slatina, 1. listopada 1990. godine.

⁴³ Nakon najave održavanja referenduma o proglašenje srpske autonomije, odnosno zbog novonastale nepovoljne sigurnosne situacije 16./17. kolovoza 1990. iz Zagreba su upućene specijalne postrojbe MUP-a da preuzmu/izuzmu oružje pričuvnog (rezervnog) sastava milicije iz stanica javne sigurnosti u Srbu, Titovoj Korenici, Gračacu, Benkovcu i Donjem Lapcu. Međutim, unatoč velikim mjerama opreza pokušaj preuzimanja oružja pričuvnog sastava milicije u Obrovcu nije uspio. Dana 17. kolovoza 1990., nakon proglašenja ratnoga stanja od strane predsjednika Skupštine općine Knin Milana Babića, naoružani pobunjeni Srbi počeli su sa zaprečivanjem cesta u mjestima sjeverne Dalmacije i Like; taj građanski neposluh poznat je pod nazivom *balvan revolucija*. Nakon toga, dva dana poslije, pobunjeni Srbi organizirali su referendum za proglašenje srpske autonomije u SR Hrvatskoj. Referendum je trajao do 2. rujna 1990. Dana 18. kolovoza ratni zrakoplovi JNA tipa MIG 21 spriječili su helikoptere hrvatske policije da dođu do Knina. Sljedeći dan Srbi su u Gračacu, Obrovcu, Benkovcu, Korenici i Donjem Lapcu napali policijske postaje. Taj dan, 19. kolovoza 1990., smatra se početkom oružane pobune u Republici Hrvatskoj. Ponovni je napad na stanice javne sigurnosti uslijedio 28. rujna 1990., kada su pobunjeni Srbi osvojili i oteli oružje u SJS-u u Petrinji, Dvoru na Uni i Glini.

ja! Nećemo redarstvenike! Nismo četnici! Ne damo Baniju! Dolje Tuđmana i ustaše!» Neartikulirana masa je pokušala nasilnim putem ući u prostorije SJS-a, čiji je osnovni cilj bio protupravno oduzimanje službenog naoružana rezervnog (pričuvnog) sastava milicije. Međutim, rukovodstvo slatinske milicije na čelu s načelnikom SJS-a Podravska Slatina Krešimirom Liblom i komandirrom Stanice milicije Đurom Matovinom predvidjelo je ovakav scenarij, a o kojem je izvijestilo Josipa Reichla Kira, tadašnjeg sekretara SUP-a Osijek. Reichal Kir je rukovodstvu slatinske milicije dopustio izmještanje naoružanja pričuvnog sastava milicije. Pripadnici milicije hrvatske nacionalnosti su u rujnu, dvadesetak dana prije napada na SJS, uz najveće mjere diskrecije i opreza izmjestili naoružanje i bojevu opremu u skladišne prostore oružja i bojeve opreme SJS-a Donji Miholjac i SUP-a Osijek. Isti pripadnici milicije koji su dislocirali naoružanje uz veliku su požrtvovnost i opasnost od vlastite pogibelji spriječili nasilan i protupravni ulazak u službene prostorije SJS-a. Nakon toga, pristupilo se pregovaranju i smirivanju situacije. Hrvatsku stranu su zastupali Libl, Matovina i potpredsjednik Izvršnog vijeća Općinske skupštine Podravska Slatina Jozo Rastija, a pobunjene Srbe navedeni predstavnici SDS-a i predsjednik Općinske skupštine Podravska Slatina Rade Gajić, formalno iz redova SKH — Stranke demokratskih promjena, a stvarno je bio ilegalni član SDS-a, čiju je politiku svakodnevno provodio služeći se mimikrijskim tehnikama u socijalnom komuniciranju. Pregovori su uspješno završeni oko 21,30 sati; nakon toga se okupljena masa razišla, a iza njih su ostale velike količine čahura raznih kalibara što ukazuje na ozbiljnost i složenost situacije, kao i na odlično obavljen posao pripadnika milicije hrvatske nacionalnosti.

Tijekom 1990. i u prvoj polovini 1991. područja u Republici Hrvatskoj gdje je prebivalo većinsko srpsko pučanstvo obilazili su razni politički emisari velikosrpske provenijencije, koji su radili na homogenizaciji i pripremanju srpskog pučanstva na oružanu pobunu. Jedan od takvih posjeta dogodio se 14. siječnja 1991. kada je iz Knina u Voćin došao Jovan Rašković, velikosrpski političar, prvi predsjednik i osnivač separatističke Srpske demokratske stranke (SDS), čiji su članovi otvoreno propagirali oružanu pobunu i aneksiju dijelova hrvatskog državnog teritorija tzv. Velikoj Srbiji. Tom prigodom u pratnja su mu bili lokalni lideri SDS-a Ilija Sašić i Milun Karadžić. Tada su sudjelovali na komemoraciji ispred spomenika žrtvama pobijenim 14. siječnja 1942. u Kometniku.⁴⁴ Međutim,

⁴⁴ Kometnik je selo koje se nalazi jugoistočno od Voćina, podno sjeverne strane središnjeg Papučkog gorja u dolini potocića Ogrševica, Papuše i Mačkovca, koji se na tom području stapaju u potok Riječicu, desnu pritoku rijeke Voćinke. Kometnik je tipično planinsko naselje, rasprostrto na pitomim kosama Papučkog masiva, koji se blago spuštaju u Voćinsku dolinu. Selo je podijeljeno u dva zaseoka, koji se po prezimenima mještana nazivaju Zubići i Jorgići.

komemoracija se pretvorila u huškanje srpskog puka protiv oficijelne vlasti Republike Hrvatske, izvikivane su parole protiv prvog demokratski izabranog predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, isticane su srpske zastave s četiri ćirilčna slova »S«, kao i razni transparenti usmjereni protiv oficijelne vlasti, čiji su sadržaji neprimjereno i izravno optuživali hrvatski nacionalni korpus za reviziju ustaštva. Tom prigodom velikosrpski orijentirani Srbi skinuli su hrvatske državne zastave s državnih institucija u Voćinu. To okupljanje, kao i na drugim područjima gdje je srpsko pučanstvo bilo većinsko, predstavljalo je uvertiru u oružanu pobunu i ratni zločin, a Brđanska je postala glavno uporište oružane pobune na području Općine Podravska Slatina.

U razdoblju od početka ožujka do kraja svibnja 1991. godine pripadnici Jugoslavenske narodne armije (JNA), dominantno iz Vojarne Našice i u manjoj mjeri iz Vojarne Podravska Slatina, izvršili su naoružavanje srpskoga puka na području Brđanske. To je razdoblje bilo naročito incidentno na prostoru Republike Hrvatske jer je JNA isti scenarij provela i na drugim područjima gdje je srpsko pučanstvo bilo većinsko.

U organizaciji JNA lokalni lideri SDS-a 9. lipnja 1991. na području Brđanske formirali su tzv. oslobodilačke jedinice samoprogllašene SAO Zapadne Slavonije, koje su ušle u Papučki odred, ustrojen po uzoru na Dvanaestu slavonsku udarnu brigadu, partizansku jedinicu iz Drugog svjetskog rata. Naime, stariji srpske nacionalnosti na slatinskom području, naročito u Brđanskoj, smatrali su tu partizansku postrojbu svojom vojnom formacijom jer je tijekom Drugog svjetskog rata bila popunjena pretežito srpskim pučanstvom.⁴⁵ Papučki odred je bio sastavljen od pričuvnog sastava JNA srpske nacionalnosti, koja je bila naoružana najprije lakim, a kasnije i teškim naoružanjem iz vojarni JNA u Našicama i Podravskoj Slatini. Prije toga, obuka pričuvnog sastava (rezervista) obavljena je u Našicama. Zapovjedni kadar sačinjavali su lideri SDS-a i nositelji velikosrpskog šovinizma i hegemonizma sa slatinskog područja: Veljko Vukelić, komandant obrane SAO Zapadne Slavonije; Boro Radosavljević, komandant Štaba Teritorijalne obrane Podravske Slatine; Milan Graovac, zamjenik komandanta bataljuna; Rajko Crnobrnja, komandir čete u Čeralijama; Savo Tanović, komandir prateće čete; Slobodan Radošević, komandir čete u Voćinu; Stevo Ivko-

⁴⁵ Dvanaesta slavonska proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada formirana je 11. listopada 1942. u selu Budićima kod Pakraca kao Prva slavonska brigada; taj naziv nosila je do 21. prosinca 1942. Vrlo je zanimljiv bio njezin nacionalni sastav prigodom osnivanja: od 958 boraca bilo je 79 Hrvata, 864 Srba, 10 Čeha, 2 Židova, 2 Muslimana i 1 Nijemac (Kokot, 1987., 31). Nacionalna struktura zapovjednog kadra prigodom osnivanja dominantno je bila srpske nacionalnosti. Srbi su bili komandant Bogdan Crnobrnja, njegov zamjenik Radojica Nenezic, politički komesar Ranko Zec i šef štaba Milan Stanivuković, jedino je zamjenik političkog komesara Pero Car bio Hrvat (Šaša, 1989., 346).

vić, komandir čete u Pušini; Ljubomir Makarić, komandir čete u Lisičinama; Milovan Bojčić, komandir voda minobacača; Borislav Dobrić, komandir baterije VBR-a; Ljubisav Obradović, načelnik veze; Milan Jurišić, politički komesar; Rajko Bojčić, operativac u štabu bataljuna; Borislav Bolić, načelnik za promet; Ilija Dragičević, komandir voda za obranu Balinaca; Jovan Kokić, oficir sigurnosti u komandi štaba i Goran Bosanac, komandir prateće čete u Čeralijama. Pored vojnih, pobunjeni Srbi paralelno su organizirali parapolicijske postrojbe, a komandir milicije bio je Milan Crnobrnja.

Krajem svibnja i početkom lipnja 1991. rukovodstvo SDS-a počelo je opstruirati rad Općinske skupštine Podravska Slatina preko odbornika srpske nacionalnosti članova SKH — Stranke demokratskih promjena, koji su prešli u Srpsku demokratsku stranku. Uslijed njihovog opstruiranja i bojkota Skupština općine i Izvršno vijeće bili su vrlo često blokirani u radu. Nakon toga, šest članova SDS-a na čelu s predsjednikom Skupštine općine Podravska Slatina Radom Gajićem dalo je ostavke na članstvo u Skupštini općine Podravska Slatina i u Izvršnom vijeću Općinske skupštine Podravska Slatina. Uslijed toga, Skupština općine i Izvršno vijeće nisu se mogli sastajati i donositi značajne odluke za djelovanje gospodarstva i tijela državne uprave. Nakon novonastale političke situacije reagiralo je Ministarstvo pravosuđa i uprave, odnosno resorni ministar prof. dr. sc. Branko Babac. On je 24. srpnja 1991. na temelju svojih ovlasti⁴⁶ donio Naredbu o poduzimanju posebnih mjera u Općini Podravska Slatina⁴⁷ kojom je raspuštena Skupština općine Podravska Slatina, a odbornicima Općinske skupštine prestao je mandat. Danom raspuštanja Skupštine Općine Podravska Slatina razriješeno je i njezino Izvršno vijeće i istodobno je predsjedniku Skupštine, potpredsjednicima Skupštine i predsjedniku i članovima Izvršnog vijeća prestao radni odnos. Istoga dana ministar Babac donio je Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade u Općini Podravska Slatina,⁴⁸ kojim je za povjerenika Vlade Republike Hrvatske imenovan Ante Šimara, dipl. inž. agronomije iz Podravske Sla-

⁴⁶ Na temelju članka 160. stavka 1. alineje 3. i članka 2. stavka 2. Zakona o upravi, *Narodne novine*, br. 16/1978., 56/1978., 29/1985., 48/1985., 41/1990. i 47/1990.), u svezi s člankom 17a. do 17d. Zakona o Vladi Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 16/1978., 56/1978., 29/1985., 48/1985., 41/1990. i 47/1990.), a pozivom na članak 130. Ustava Republike Hrvatske.

⁴⁷ Naredba o poduzimanju posebnih mjera u Općini Podravska Slatina, Klasa: 015-05/91-01/16, Urbroj: 514-01-91-1, Zagreb, 24. srpnja 1991., *Narodne novine* br. 36/1991. Naredba je stupila na snagu danom objave u *Narodnim novinama* odnosno 24. srpnja 1991. godine.

⁴⁸ Na temelju točke 4. Naredbe o poduzimanju posebnih mjera u Općini Podravska Slatina, a u svezi s člankom 17b. stavkom 3. Zakona o Vladi Republike Hrvatske, u ime Vlade Republike Hrvatske ministar pravosuđa i uprave Republike Hrvatske donio je 24. srpnja 1991. godine u Zagrebu Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade u općini Podravska Slatina, Klasa: 015-05/91-01/17, Urbroj: 514-01-91-2, *Narodne novine* br. 36/1991.

tine. Nakon imenovanja, Šimara je preuzeo sve ovlasti, dužnosti i odgovornosti Skupštine općine Podravska Slatina i Izvršnog vijeća. Šimara je dobio zadatak imenovati svoja dva pomoćnika, od kojih je jedan imao obvezu pomaganja u stvarima gospodarstva i društvenih djelatnosti, a drugi u stvarima državne uprave. U svome je radu i djelovanju Šimara bio odgovoran Vladi Republike Hrvatske, a njegovi pomoćnici njemu osobno. Nakon imenovanja, organi uprave i drugi državni organi u Općini Podravska Slatina nastavili su raditi pod izravnim nadzorom povjerenika Vlade RH odnosno njegovih pomoćnika. Šimara je, kao povjerenik, podnosio izvješće o svom radu i djelovanju Vladi RH najmanje jedanput mjesečno. Uvjete za provedbu Naredbe o poduzimanju posebnih mjera u Općini Podravska Slatina osiguravalo je po potrebi Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

Tijekom prvih osam mjeseci 1991. SDS je poduzimao niz propagandnih i provokativnih akcija usmjerenih protiv oficijelne vlasti Republike Hrvatske, a sve s ciljem njezine diskreditacije u međunarodnoj zajednici. U svrhu diskreditacije i podizanja nacionalnih tenzija među pripadnicima srpskoga puka predstavnici SDS-a skidali su zastave Republike Hrvatske s mjesnih ureda u Gornjem Miholjcu, Čeralijama i Voćinu te postavljali fortifikacijske prepreke (barikade) u selima Đuričićima, Sekulincima, Dobrićima i Petrovcu. Pored toga, stranački ljudi organizirali su postavljanje zastave SR Srbije na zgradu Društveno-političkih organizacija u centru Podravske Slatine i u okolnim selima s pretežito većinskim srpskim pučanstvom. Ta je flagrantna i nelegitimna akcija dodatno usložnjavala, međunacionalne odnose na slatinskom području.

Minobacački i raketni napad na Policijsku stanicu Podravska Slatina, koji se dogodio 4. kolovoza 1991. oko 23,15 sati, bio je uvertira u blokadu Brđanske. Naime, srpske paravojne formacije u koordinaciji s predstavnicima JNA, čija se vojarna nalazila svega 40 metara zračne linije udaljenosti, otvorile su s planinskog predjela Brežića i Babe iznad Podravske Slatine paljbu iz ručnih raketnih bacača i minobacača. U smjeru Policijske stanice iz pravca vojarne otvorena je paljba iz dvaju oklopnih vozila BOV (naoružani topovima kalibra 20 mm) i iz bestrzajnih topova (BST-ova). U vrijeme napada obavljala se primopredaja dužnosti između policajaca druge i treće smjene, tada je bila najveća koncentracija ljudi u objektima i dvorištu Policijske postaje. Uslijed napada teške je tjelesne ozljede zadobio pričuvni policajac Josip (Tome) Pintarić, a učinjena je i znatna materijalna šteta (cca. 30,000.000,00 tadašnjih jugoslavenskih dinara).

Blokada brdskog dijela općine izvršena je 18. kolovoza 1991. u ranim jutarnjim satima. Tada su na svim cestovnim pravcima koji vode prema Voćinu i ostalim podpapučkim selima postavljene fortifikacijske prepreke. Barikade su čuvali naoružani pobunjeni Srbi, koji su sprečavali prolaz građanima, a hrvat-

skom pučanstvu nisu dopuštali napuštanje privremeno okupiranog područja. Taj je čin pobunjenih Srba označio kraj koncilijantnih napora hrvatskih vlasti na području Općine Podravska Slatina. Na drugoj strani, značio je početak sustavnog terora, pljačke, paleži i ratnog zločina u organizaciji SDS-a.⁴⁹ Nakon blokade Brđanske, pobunjeni Srbi formirali su vojnu i civilnu vlast. Vojnu vlast su predstavljali zapovjednik čete za posebne namjene Borivoje Lukić, komandant Štaba Teritorijalne obrane Općine Podravska Slatina Borivoje Radosavljević, zamjenik komandanta Štaba Teritorijalne obrane Općine Podravska Slatina Rajko Bojčić, zapovjednik logora Sekulinci Zoran Miščević, policijski komesar Dragan Dragojević i obavještajni operativci Milan Graovac, Savo Radošević i Mladen Kulić, komandant obrane mjesta Voćin Jovan Trbojević (pukovnik JNA). U struktura civilne vlasti glavni su bili: Ilija Sašić, Ljubiško Novaković, Stanko Dobrojević zv. Nadugačko, Stanko Dobrojević zv. Nakratko, Lazar Ojkić, Nikola Čevizović, Nikola Plavšić i Gojko Tomašević.⁵⁰

Dan nakon blokade Brđanske, 19. kolovoza 1991., specijalne terorističke postrojbe pod zapovjedništvom Borivoja Lukića i Borivoja Radosavljevića zauzele su Policijsko odjeljenje u Voćinu, koje je djelovalo u sklopu Policijske stanice Podravska Slatina. Prilikom zauzimanja obilatu pomoć su imali od svoje »pete kolone«, koju su predstavljali policajci srpske nacionalnosti: Stevo Šimić, Dragoslav Dokmanac, Vlajko Tomašević, Ranko Radmilović i Zoran Jovakarić, koji su se stavili u službu srpskih parapolicijskih snaga. Nakon okupacije policijske zgrade, obilježili su je svojim natpisom i srpskom zastavom s četiri ćirilična slova »S«. Nakon zauzimanja Policijskog odjeljenja razoružali su policajce hrvatske nacionalnosti Ivana Benčeka, Vitomira Dorića, Darka Božičkovića i Mladena Majstorovića. Razoružane policajce hrvatske nacionalnosti zlostavljali su i udaljili iz službe s obrazloženjem da nisu lojalni njihovoj vlasti.⁵¹

⁴⁹ Prema podacima Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata iz Zagreba, tijekom mjeseca kolovoza 1991. srpske paravojne postrojbe okupirale su Dalj, Aljmaš i Erdut (1.-3.), Gvozdansko i Divušu nedaleko od Dvora (3.), Sarvaš (12.), Korlat kraj Benkovca, Pecku i Kraljevcane (14.), Staru Tenju kod Osijeka, Biskupiju kod Knina (16.), Okučane (17.), Rajić i sela naseljena srpskim pučanstvom u okolici Daruvara (19.), prijevnoj Ljubovo (20.), Beli Manastir i gotovo cijelu Baranju (22.), Staru Gradišku (22.), Kijevo (26.), Vrliku (28.), Skelu kod Gline (29.); spomenuta mjesta uglavnom su razrušena i spaljena, a prilikom okupacije srpske postrojbe protjerale su Hrvate i nesrpsko pučanstvo te počinile brojne zločine, pljačku i uništavanje stambenog i gospodarskog fonda na zauzetim područjima. Uslijed tih akcija, do kraja kolovoza 1991. legalno izabrana hrvatska vlast izgubila je nadzor nad 11 općina u kojima su Srbi bili u većini i nad 18 općina u kojima su Srbi imali 10%—50% pučanstva, a borbe su se vodile u još 9 općina. Naime, borbama je bilo zahvaćeno 38 od 115 općina u Republici Hrvatskoj.

⁵⁰ Supra notae, br. 26, 18.

⁵¹ Supra notae, br. 26, 17.

Tjedan dana nakon okupacije u Voćin je pristiglo šesto srpskih dobrovoljaca iz Srbije, pretežito iz Beograda i Stare Pazove, prednjačili su tzv. »Beli orlovi« i »Šešeljevci«. Nakon njihova dolaska hrvatsko je pučanstvo držano u potpunoj izolaciji, ograničeno im je kretanje, fizički su maltretirani. Ljubiško Novaković je Hrvatima propisao radnu obvezu, ograničio im je kupovinu živežnih namirnica. Naime, po kućanstvu su, bez obzira na broj članova, na dan mogli kupiti kilogram kruha, a od druge polovice listopada 1991. kupnja živežnih namirnica Hrvatima je potpuno zabranjena. Istovremeno, Hrvatima je po zapovijedi vojnih i policijskih vlasti u Voćinu izvršena konfiskacija motornih vozila i drugih prijevoznih sredstava (traktori, kamioni). Identična je situacija bila i s pravnim osobama, npr. Poljoprivrednoj zadruzi Jasici iz Radosavaca oduzet je kamion marke FAP, na kojem je montirana teška protupješačka strojnica, a vozilo je služilo za terorističke akcije i pljačku imovine građana Brđanske.⁵²

Napad na sela Balince, Četekovac i Čojlug, nastanjena pretežito hrvatskim pukom, izvršen je 4. rujna 1991. u 9,05 sati od strane pripadnika tzv. Papučkog odreda. U napadu je sudjelovalo 400 pripadnika pobunjenih Srba; navedena živa sila neprijatelja bila je gotovo identična broju pučana u sva tri sela jer su pripadnici srpske nacionalnosti polovinom kolovoza 1990. ta sela napustili i priključili se paravojnim srpskim postrojbama u Brđanskoj. Naime, prema popisu pučanstva iz 1991. u navedenim selima egzistirala su 204 kućanstva, a u njima je prebivalo ukupno 692 stanovnika, od toga je broja Hrvata bilo 490, Srba 177 i ostalih 25.⁵³ Prije izravnog napada, neprijateljske postrojbe su najprije otvorile snažnu minobacačku i rafalnu vatru iz više vrsta teškog pješačkog naoružanja. Nakon vatrene pripreme teroristi su na ulazu u Balince i Četekovac zapalili više stambenih i gospodarskih objekata, što je izazvalo konsternaciju, paniku i bijeg pučanstva iz sela. Tijekom trajanja napada na Balince i Četekovac neprijateljske postrojbe postavile su zasjede na ulazu u Čojlug iz pravca zapada. Pobunjeni Srbi su iz zasjede otvorili rafalnu vatru na četiri osobna automobila u kojima su se nalazile osobe koje su nastojale pobjeći iz sela. Predmet napada bile su i osobe koje su se iz pravca Mikleuša vraćale u Čojlug radi pružanja pomoći. Od navedenih 380 osoba u sva tri sela, ubijene su iz vatreneog i hladnog oružja dvadeset i četiri osobe, a pet ih je teško ranjeno. Od dvjesto kuća i gospodarskih objekata sa stokom, pobunjeni Srbi su popalili i minirali pedeset i devet kuća i gospodarskih objekata. Istovremeno su opljačkali kuće, mjesnu trgovinu, gostionicu, zgradu mjesnog doma i rimokatoličku crkvu sv. Nikole Tavelića. Pored toga, odvezli su osobne automobile mještana, traktore, kombajne, priključnu poljoprivrednu mehanizaciju i stoku. U napadu na Balince ubijeno je

⁵² Supra notae, br. 26, 18.

⁵³ Supra notae, br. 31, 271-272.

sljedećih jedanaest građana: Marko (Ivanov) Rukavina, Ivan (Antunov) Biškupović, Juraj (Pavla) Borovac, Ika (Pave) Biškupović, Mijo (Ivana) Lovrenc, Josip (Stjepana) Butorac, Ivan (Marka) Rukavina, Manda (Josipa) Rukavina, Rozika (Luke) Vlatković, Nikola (Filipa) Magdić i Ivica (Pave) Biškupović. U napadu na Četekovac ubijeno je sljedećih šest građana: Nikola (Nikole) Butorac, Adam (Ivana) Krupa, Marko (Josipa) Rukavina, Mile (Matin) Starčević, Josip (Antuna) Potočnik i Duško (Alojzija) Košorog. Josip Potočnik i Antun Košorog bili su aktivni pripadnici MUP-a RH odnosno Policijske stanice Podravska Slatina. U Čojlugu smrtno je stradalo sedam osoba: Zlatko (Antuna) Pinčar, Josip (Milana) Tonc, Marija (Franje) Matičić, Terezija (Franje) Troha, Franjo (Franje) Sabo, Marko (Franje) Sabo i Milan (Marka) Mlakar.⁵⁴ U napadu na navedena sela sudjelovali su pobunjeni Srbi iz sljedećih sela: Kraskovića, Prekoračana, Čeralija, Voćina, Rijenaca, Macuta, Balinaca i Mikleuša. Naime, sve zločince iz tih sela prepoznali su preživjeli mještani navedenih sela koji su se uspjeli sakriti tijekom bestijalnog napada. Međutim, navode preživjelih seljana potvrdila su dvojica Srba povratnika (pokajnika), kojima je faktografija zločina odlično poznata. Napad je vodio Borivoje (Joce) Lukić zv. Munja, pričuvni kapetan prve klase JNA podrijetlom iz Slatinskog Drenovca, pored njega glavni sudionici su bili Borivoje (Dušana) Radosavljević, Rajko (Marka) Bojčić, Dragomir (Paje) Keluva, Savo (Budimira) Tanović, svi s prebivalištem na području Općine Podravska Slatina (Gazda, 2011., 57). Napadom na Balince, Četekovac i Čojlug neprijateljske formacije su imale namjeru izazvati konfuziju među hrvatskim i drugim nesrpskim pukom na slatinskom području. Naime, osnovni je cilj njihova napada bio pripremanje presijecanja cestovnog i željezničkog magistralnog pravca koji je vodio od Zagreba prema istočnoj Slavoniji jer je drugi željeznički pravac od Zagreba prema istočnoj Hrvatskoj bio okupiran, kao i autocesta Zagreb—Lipovac (Beograd), koju su pripadnici JNA blokirali kod nadvožnjaka Vrbovljana (Samarđžić, 1994., 8). Međutim, naum im nije uspio jer su hrvatske oružane snage bile spremne na taj scenarij.

Nakon navedenog masakra teroristički napadi pobunjenih Srba bili su kontinuirani na nizinski dio slatinskog područja, kao i na okolna područja. Naime, teroristi su iz šume u neposrednoj blizini sela Pušina 18. rujna 1991. prvi put gđali Kapovac,⁵⁵ odašiljač Hrvatske radiotelevizije. Međutim, zbog nepreciznosti,

⁵⁴ Supra notae, br. 26, 10-13.

⁵⁵ Kapovac je na nadmorskoj visini od 790 metara najviši vrh Krndije, planine koja je prirodni nastavak planine Papuka. Krndija od Papuka nije strogo odijeljena. Vrh je, kao i cijela planina, šumovit, a na njemu se nalazi izdaleka uočljiv odašiljač Hrvatske radiotelevizije. Na nekim zemljopisnim kartama vrh je označen imenom Kapovac, no među planinarima je uvriježen naziv Kapovac.

pomoć su zatražili od Ratnog zrakoplovstva (vazduhoplovstva) JNA, koje je nadzvučnim borbenim zrakoplovima marke MIG 21 izvršilo tri napada, i to: 11. rujna, 20. rujna i posljednji 15. studenoga 1991. godine. Nakon posljednjeg napada odašiljač više nije bio u funkciji.⁵⁶

U neposrednoj blizini sela Aleksandrovca pripadnici voda za specijalne namjene pod zapovjedništvom Borivoja Lukića u noći 1./2. listopada 1991. izvršili su miniranje magistralne pruge Varaždin—Osijek—Dalj. Teroristi su ispod desne tračnice, gledajući u smjeru Osijeka, postavili protutenkovsku minu koja je eksplodirala nakon nailaska vlaka. Tračnica je oštećena u dužini od 30 cm, a željeznički promet je bio obustavljen oko osam sati. Naime, toliko je bilo potrebno za policijski očevid i zamjenu oštećene tračnice.⁵⁷

Zrakoplovi JNA marke MIG 21 raketirali su 5. listopada 1991. željeznički i cestovni most na rijeci Vojlovici između sela Mikleuša i Ččinaca. Osnovni je cilj napada bio prekid željezničkih i cestovnih komunikacija iz pravca Zagreba prema Osijeku i drugim gradovima istočne Hrvatske. Istoga dana srpski teroristi na Papuku, koji je poznat pod nazivom Mokro brdo ili Popišanac, otvorili su protuoklopnu paljbu na BOV, oklopno vozilo Hrvatske vojske. Tada je smrtno stradao gardist Tomislav (Đure) Mikić iz Nove Bukovice, a teže su ozlijeđeni gardisti Vlado (Vinka) Hmelik i Dragutin (Ota) Rokinger, obojica iz Podravske Slatine.⁵⁸

Pripadnici neprijateljskih formacija iz Kraskovića, Općina Slavonska Orahovica, 17. listopada 1991. otvorili su topničku vatru na Mikleuš i okolne položaje Zbora narodne garde. Toga dana je smrtno stradao gardist Milan (Ivice) Đunković iz Radosavaca, Općina Podravska Slatina, a teže je ranjen njegov kolega Drago (Milana) Sabljak iz Nove Bukovice.⁵⁹

Topnička vatra po Podravskoj Slatini, kao i po okolnim selima koja su se nalazila na prvoj crti obrane prema Brđanskoj, bila je svakodnevica. Stradavali su pripadnici ZNG-a, MUP-a i civilno pučanstvo. Dana 18. listopada 1991. u Balincima na prvoj crti obrane stradao je od snajperskog hitca gardist Zvonimir (Pavla) Potočnik. Vrlo su česti bili slučajevi kada su civili ranjavani ili smrtno stradavali; jedan takav događaj zbio se 27. listopada 1991. u Čojlugu kada je stradao civil Drago (Milana) Sabljak iz Mikleuša, koji se nalazio u polju i obavljao ratarske poslove.⁶⁰

⁵⁶ Supra notae, br. 26, 13.

⁵⁷ Supra notae, br. 26, 13.

⁵⁸ Supra notae, br. 74, 24.

⁵⁹ Supra notae, br. 26, 13.

⁶⁰ Supra notae, br. 26, 13.

Odmah nakon okupacije Brđanske teroristi su pristupili teroriziranju Hrvata i njihovom odvođenju u Policijsku stanicu u Voćinu. Nakon toga su ih zatvarali u Lager Sekulinci. U Lageru je provedeno sustavno mučenje, a za to je izrađen poseban kontejner. Dana 26. kolovoza 1991. srpski teroristi na čelu sa Zoranom Mišćevićem, Slobodanom Bosancem, Rajkom Vučkovićem, Sretom Vasiljevićem došli su s navedenim kamionom marke FAP i uhitili Franju (Ivana) Banovca. Izvršili su mu premetačinu kuće, fizički ga zlostavljali i nakon toga su ga odveli u Lager Sekulinci gdje je bio zatvoren uz svakodnevne torture oko mjesec dana. Nakon toga mu se izgubio svaki trag, a posmrtno je ostatke policija pronašla 25. ožujka 1992., odnosno nakon oslobođenja toga područja u planinskom predjelu Gudnoga pored potoka u fazi raspadanja. Istoga je dana smrtno stradao Željko (Josipa) Galović, koji se svojim osobnim vozilom iz pravca Levinovca kretao prema Humu. Na barikadi su ga zaustavili Ranko Lukić, Đuro Vukojević, Nedeljko Plavšić i Veselko Petrušić. Nakon zlostavljanja je pod prijetnjom oružja priveden do neprijateljske baze u selu Humu, gdje je premlaćen. Nakon fizičkog zlostavljanja Ranko Lukić odvezao ga je te na okrutan način hladnim oružjem lišio života.⁶¹

U selo Hum 8. prosinca 1991. oko 15 sati došli su pripadnici specijalne postrojbe Papučkog odreda: Slobodan Bosanac, Milenko Bogatić, Tajko Vučković, Rikard Glušac i Milorad Grkinić. Motiv dolaska bilo je »pronalaženje radiopostaje i oružja«. Tada su odveli obitelj Đuzel s dvoje maloljetne djece. Članovi obitelji bili su maltretirani u Stanici milicije u Voćinu i zadržani do narednog dana u 15 sati. Kuću su sustavno opljačkali i zapalili, a Jozu Đuzela pretukli i svakodnevno fizički zlostavljali do 13. prosinca 1991. U noći s 12./13. prosinca 1991. oko jedan sat u Hum su došli Jovan Cvetić i Vlado Savić; tada su u neizgoreni dio kuće obitelji Đuzel ubacili dimnu bombu i natjerali ukućane da iziđu u dvorište. Svima su zapovjedili, uz prijetnje ubojstvom, da kleknu i vrijeđali ih pogrdnim riječima. Nakon fizičkog zlostavljanja, zadržali su Marijana Đuzela u dvorištu obiteljske kuće, a nakon zlostavljanja ustrijelili ga vatrenim oružjem s nekoliko hitaca u glavu. Iste su noći u Humu s grupom dobrovoljaca iz Srbije Radoslav Jokić, Đuro Vukojević, Željko Korajlija, Ranko Lukić, Radovan Vuković, Tode Ševo i Đuro Đurić iz vatrene oružja usmrtili Romana Ridla, Ivu Banovca i Marka Vukovića u njihovim kućama, koje su nakon ubojstva zapalili. Nakon toga, sustavno su nastavili paliti kuće Hrvata.⁶²

Vojno-redarstvena akcija »Orkan '91« bila je prva značajnija pobjeda Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu, koja je u razdoblju od 29.

⁶¹ Supra notae, br. 26, 19.

⁶² Supra notae, br. 26, 23-24.

listopada 1991. do 3. siječnja 1992. izvedena na području zapadne Slavonije, a odvijala se na području sljedećih općina (gradova): Daruvara, Lipika, Pakraca, Virovitice, Nove Gradiške, Novske, Slavonske Požege, Podravske Slatine i Slavonske Orahovice. Do prekida te akcije zbog potpisivanja Sarajevskog sporazuma oslobođen je najveći dio zapadne Slavonije i spriječena amputacija cjelokupne Slavonije.⁶³

Panično, ispred nadolaska postrojbi 136. brigade ZNG-a i postrojbi MUP-a, pobunjeni su se Srbi povukli 13. prosinca 1991. iz podpapučkih sela slatinskog kraja. Tom prigodom, oslobođen je Voćin kao centar oružane pobune na slatinskom i orahovičkom području, odnosno na sjeverozapadnom području tzv. SAO Zapadne Slavonije. Pored Voćina oslobođena su i ostala okupirana sela Općine Podravska Slatina: Čeralije, Bokane, Macute, Dobrić, Đuričići, Hum, Gornje Kusunje, Gornji Meljani, Kometnik-Jorgići, Kometnik-Zubići, Kuzma, Lisičine, Popovac, Rijenci, Sekulinci, Smude i Voćin. Istovremeno, oslobođena su i okupirana sela Općine Slavenska Orahovica.

Povlačenje su izvršili preko Zvečeva u pravcu Pakraca, a znatan dio se povukao prema Bosni i Hercegovini odnosno Banjoj Luci, gdje je u sportskoj dvorani Borik bio osnovan prihvatni i trijažni centar za izbjegle Srbe sa slatinskog i orahovičkog područja. Prigodom povlačenja domaći pobunjeni Srbi i postrojbe tzv. Šešeljevaca i Belih orlova izvršili su masakr nad Hrvatima i drugim pripadnicima nesrpskoga puka u Voćinu i Humu; ubijeno je trideset i devet osoba. Žrtve masakra su: Ament (Pavla) Veronika, Bačić (Milovana) Marija, Bon (Ive) Ante, Dorić (Alojzija) Paulina, Ivanković (Josipa) Drago, Ivanković (Luke) Marica, Jurmanović (Franje) Stjepan, Majdandžić (Đure) Marija, Majić (Nikole) Ana,

⁶³ Vojno-redarstvenu akciju »Orkan '91.« uspješno su izvele sljedeće postrojbe: 1. »A« brigada ZNG-a tzv. Tigrovi, pod zapovjedništvom Josipa Lucića; 8. brigada ZNG-a iz Samobora, (kasnije 151. brigada Samobor) zapovjednika Adolfa Paara; 99. brigada ZNG-a iz Zagreba (Peščenica), zapovjednika Josipa Perkovića; 100. brigada ZNG-a iz Zagreba (Centar), pod zapovjedništvom Ognjena Debeljaka; 104. brigada ZNG-a iz Varaždina, pod zapovjedništvom Ivana Rukljića i Vjerana Rožića; 108. brigada ZNG-a iz Slavonskog Broda, pod zapovjedništvom zapovjednika Pere Katalinića; 121. brigada ZNG-a iz Nove Gradiške, pod zapovjedništvom Josipa Mikšića i Željka Žgele; 123. brigada ZNG-a iz Slavonske Požege, pod zapovjedništvom Miljenka Crnjca; 127. brigada ZNG-a iz Virovitice, pod zapovjedništvom Đure Dečaka; 132. brigada ZNG-a iz Našica i Slavonske Orahovice, pod zapovjedništvom Slavka Barića; 136. brigada ZNG-a iz Podravske Slatine, pod zapovjedništvom Josipa Černija; 149. brigada ZNG-a iz Zagreba (Trešnjevka), pod zapovjedništvom Petra Rajkovića. Dakle, ova akcija bila je prva velika pobjeda Oružanih snaga Republike Hrvatske, koja je rezultirala oslobađanjem gotovo cijele zapadne Slavonije, istovremeno je spriječeno presijecanje Podravske magistrale i željezničke pruge između Podravske Slatine i Virovitice, a na prometnici Pakrac—Požega omogućeno je prometovanje, ali uz velik rizik. Nakon okončanja akcije na potezima od Pakraca do Save i između Novske i Nove Gradiške ostalo je pod srpskom okupacijom oko 600 km².

Majić (Luke) Stipan, Matančić (Vendela) Franjo, Matančić (Josipa) Marija, Matančić (Tome) Marija, Matančić (Vendle) Branko, Medved (Đure) Mirko, Pajtl (Milana) Josip, Perišić (Franje) Alojzije, Perišić (Franje) Franca, Salac (Tomislava) Goran, Supan (Viktora) Vlado, Šimić (Milana) Jaga, Šimić (Đure) Julka, Šimić (Franje) Ivan, Šimiš (Rudolfa) Marija, Štimac (Antuna) Angelina, Štimac (Josipa) Jakov, Štimac (Jakova) Stjepan, Tomolo (Franje) Rozalija, Volf (Antuna) Dragutin, Martinković (Alojza) Katica, Martinković (Josipa) Tomislav, Nenadović (Alojza) Stojan, Banovac (Roze) Ivo, Đuzel (Mate) Marijan, Ridl (Franje) Roman, Vuković (Petra) Marko i neidentificirana osoba spaljena s liscama na rukama kod minirane crkve Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu.

Prilikom povlačenja neprijateljske postrojbe počinile su ogromnu materijalnu štetu u Voćinu na način da su minirale rimokatoličku crkvu Pohoda Blažene Djevice Marije,⁶⁴ sakralni spomenik nulte kategorije, koja je smještena na Trgu Gospe Voćinske. Tijekom okupacije crkva je teroristima služila kao skladište minsko-eksplozivnih sredstava i bojeve opreme. Nakon miniranja crkve u radijusu od tristo metara zračne linije uništeni su svi stambeni, javni i gospodarski objekti. Centar Voćina podsjećao je na Hirošimu nakon eksplozije atomske bombe. Tada su u cijelosti uništeni sljedeći objekti na Trgu Gospe Voćinske: zgrada HPT-a, zgrada Društvenog doma, zgrada Vatrogasnog doma, Autobusni kolodvor, zgrada Jugobanke d.d., benzinska postaja Ina trgovine, zgrada Želje-

⁶⁴ Župna crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu spomenik je nulte kategorije. Izgrađena je koncem petnaestog stoljeća, a zbog svoje veličine, jedinstvene arhitekture, ukrasa i drugih sastavnica predstavljala je iznimno vrijedan primjerak gotike. Jednobrodna građevina s tri zasebne kapele na južnoj strani dužine gotovo 35 m, s ladom dužine 18,90 m a širine 9,40 m, dok je svetište s poligonalnim završetkom imalo dužinu 14,75 i širinu 7,52 m. Šiljati trijumfalni luk koji je dijelio svetište od lađe bio je visok 13 m. Reprezentativni portal na glavnom zapadnom pročelju neki stručnjaci u nas smatraju našim najbogatijim portalom bez skulpturalne obradbe. Monumentalnost su mu davale mirne profilacije zašiljenoga luka, a glavno pročelje i svetište podupirali su stupnjeviti potporni zidovi. Visoki prozori crkve i prve najveće kapele blago su na vrhovima bili zašiljeni te bogato profilirani s kasnogotičkim ukrasima. Na zapadnoj strani lađe nalazio se okrugao prozor, kao i na prednjoj istočnoj kapeli, dok je sjeverna strana lađe bila bez prozora jer se na nju naslanjao samostan, o čijem klausturu svjedoči osam kamenih konzola na vanjskom zidu crkve, koje su nekoć nosile gotička rebra. Posebnu značajku predstavljale su konzole s nutarnje strane sjevernoga zida lađe, prema kojima se može zaključiti da je uz veoma zanimljivu sačuvanu gotičku arhitekturu svetišta na isti način nadsvođena bila i cijela crkva, što upućuje na češka rješenja tzv. vladislavske gotike. Crkva je 1944. oštećena, ostala je bez krova te je dvadeset godina propadala zbog atmosferskih utjecaja. Njezina je obnova trajala od 1963. do 1984., kada ju je posvetio kardinal Franjo Kuharić. U noći 13. prosinca 1991. srpski su pobunjenici uz potporu JNA posve razorili to vrijedno sakralno zdanje kao i župni stan te ubili nekoliko desetaka nedužnih voćinskih civila. Otada je tijekom dvadeset godina drvena baraka, tj. skladište jednoga trgovačkoga poduzeća, služila kao župna crkva i Svetište Gospe Voćinske.

zarije — Trgovačkog poduzeća Slatina, zgrada trgovine mješovite robe Trgovačkog poduzeća Slatinka, zgrada Poduzeća Podravina, stambena zgrada Šumarije Voćin, stambena zgrada Osnovne škole Nikole Miljanovića Karaule, stan i zuba ambulanta Doma zdravlja u Voćinu, Društveni restoran Šumarije Voćin, Pekara Voćin, Policijska ispostava Voćin, Šumarija Voćin, stambena zgrada s društvenim stanovima, depadansa Hotela »Podravina« iz Podravske Slatine u Voćinu, kinodvorana, stambena zgrada s umirovljeničkim stanovima, upravna zgrada RO Koperacija Voćin (vlasništvo IPK-a Osijek), skladište RO Koperacija Voćin, stambena zgrada vlasništvo Veterinarske stanice u Voćinu. Pored navedenih objekata na Trgu Gospe Voćinske, uništeni su i sljedeći objekti: stambena zgrada na adresi Prebenda 72a, upravna zgrada i proizvodni pogon Drvne industrije »Gaj« u Voćinu (Josipa Martinca 20), Mlin Voćin (Josipa Martinca b.b.), automehaničarska radionica Šumarije Voćin (Josipa Martinca b.b.). Osim navedenih objekata srpski teroristi su zapalili, minirali i iz teškog naoružanja teško oštetili 48 kuća građana hrvatske nacionalnosti u Voćinu. Uslijed snažne eksplozije u rimokatoličkoj crkvi Pohoda Blažene Djevice Marije došlo je do oštećenja 31 kuće u vlasništvu građana srpske nacionalnosti. Prilikom povlačenja, pobunjeni Srbi su u Humu zapalili i oštetili 23 kuće građana hrvatske nacionalnosti.⁶⁵

Pravni okvir oružane pobune

Osnivanje srpskih autonomnih oblasti SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, SAO Krajine i SAO Zapadne Slavonije, kao i Republike Srpske Krajine na području Republike Hrvatske bilo je nelegitimno. Proces osnivanja započeo je tijekom egzistiranja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, odnosno Socijalističke Republike Hrvatske, prema čijim tadašnjim propisima, saveznom i republičkom ustavu, za to nisu postojale normativne pretpostavke. Naravno, taj se proces nije mogao ozakoniti ni prema tzv. Božićnom Ustavu Republike Hrvatske⁶⁶ iz 1990. godine. Prema odredbama članka 5. Ustava SFRJ,⁶⁷ teritorij republika ne može se mijenjati bez njihovog pristanka, a republičke granice mogu se mijenjati samo na osnovi sporazuma. Nadalje, SFRJ je prema odredbama članka 1. i 2. Ustava SFRJ definiran kao savezna država dobrovoljno ujedinjenih naroda, socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. Dakle, nije bio predviđen nikakav drugi oblik autonomije na području SFRJ, pa ni srp-

⁶⁵ Supra notae, br. 26, 24-25.

⁶⁶ *Narodne novine*, br. 56/1990.

⁶⁷ *Službeni list SFRJ*, br. 9/1974.

skih autonomnih oblasti i same RSK. Treba istaknuti da su savezni Ustav i Ustav SRH⁶⁸ u svojim osnovnim načelima predviđali pravo na samoodređenje, koje uključuje i pravo na odcjepljenje. Međutim, članak 1. stavak 2. Ustava SRH definira Socijalističku Republiku Hrvatsku kao nacionalnu državu hrvatskoga naroda, državu srpskoga naroda u Hrvatskoj i državu narodnosti koje u njoj žive. Dakle, tadašnja savezna i republička legislativa predviđala je mogućnost odcjepljenja republika, a nikako separatističkih skupina kao što su to bili pobunjeni Srbi na okupiranim područjima Republike Hrvatske. To ustavno pravo priznala je i međunarodna zajednica, koja je to iskazala na Konferenciji o miru u Jugoslaviji (Arbitražna komisija), Mišljenje br. 3. od 11. siječnja 1992. (o međunarodnim granicama novih država). Zbog visokih pravnih standarda, poštivanja ljudskih prava i sloboda, prava etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina, a u skladu s Deklaracijom o Jugoslaviji i Smjernicama o priznanju novih država u Istočnoj Europi i Sovjetskom Savezu, Republika Hrvatska je priznata kao suverena država.

Koncept o statusu Republike Srpske Krajine, kao i njoj prethodeći srpskih autonomnih oblasti, kontinuirano se mijenjao. Naime, postojale su sljedeće opcije: prvo, pripajanje samoproglašanih srpskih autonomnih oblasti Republici Srbiji; drugo, proglašenje samoproglašanih srpskih oblasti federalnim jedinicama krmje SFRJ, koju su tada tvorile samo Srbija i Crna Gora; treće, uspostava integralnog koncepta stvaranja zajedničke države srpskog naroda; četvrto, stvaranje nove Federacije svih srpskih država.

Sve ideje tzv. srpskih državotvoraca vidljive su iz sadržaja akata koje su donosile samoproglašene vlasti na okupiranim dijelovima državnog teritorija Republike Hrvatske.

Glavna obilježja paradržavne tvorevine Republike Srpske Krajine bila su sljedeća: protuustavno stvaranje srpske paradržavne tvorevine na okupiranim područjima Republike Hrvatske; nedostatak demokratskog legitimiteta; nepostojanje pravnog kontinuiteta ni s jednom državom; etničko čišćenje okupiranih područja Republike Hrvatske od nesrpskog stanovništva, odnosno stvaranje etnički čiste srpske države u kojoj je svaki pripadnik srpske nacionalnosti na području Republike Hrvatske, upisan u evidenciju državljana SFRJ, ujedno i njezin državljanin; izravno financiranje samoproglašanih vlasti na okupiranom državnom teritoriju Republike Hrvatske od strane Republike Srbije; kontinuirana materijalna, vojna, kadrovska i potpora u ljudstvu u obliku raznih »dobrovoljačkih« postrojbi iz Srbije i Crne Gore. Nikada nijedna država nije *de facto* i *de iure* prizna-

⁶⁸ *Narodne novine*, br. 8/1974.

la njezino postojanje, odnosno nisu joj priznate kvalitete suverene države u smislu međunarodnog prava, tj. međunarodnopravni subjektivitet (Brekalo, 2009.).

Materiju ratnog zločina tijekom ratnih zbivanja na slatinskom području regulirali su sljedeći zakonski tekstovi: Krivični zakon Republike Hrvatske,⁶⁹ Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Socijalističke Republike Hrvatske,⁷⁰ Zakon o izmjeni Krivičnog zakona Republike Hrvatske,⁷¹ Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Hrvatske,⁷² Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Hrvatske,⁷³ Zakon o preuzimanju Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,⁷⁴ koji je donio Sabor Republike Hrvatske na sjednicama Vijeća općina 26. lipnja 1991. i Društveno-političkog vijeća 26. lipnja 1991. godine. Ovim Zakonom preuzet je Krivični zakon SFRJ⁷⁵ kao republički zakon koji se u Republici Hrvatskoj primjenjivao u cijelosti, osim u dijelu u kojem je samim Zakonom o preuzimanju izmijenjen. Zakon je međutim poslije još dva puta mijenjan i to Zakonom o dopuni Zakona o preuzimanju Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije⁷⁶ i Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Hrvatske.⁷⁷

Odredbama čl. 1. Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Hrvatske,⁷⁸ koji je donio Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske na sjednici 22. prosinca 1992., naziv Krivičnog zakona Republike Hrvatske je promijenjen i glasi: Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske. Odbor za zakonodavstvo Zastupničkog doma Sabora Republike Hrvatske utvrdio je i izdao pročišćeni tekst ovog Zakona.⁷⁹

Pored navedenih zakonskih tekstova, vrlo je važna za kazneno materijalno pravo Odluka o potvrdi Odluke o neprimjenjivanju Rješenja Ustavnog suda Jugoslavije o obustavi vršenja pojedinih akata poduzetih na temelju odredaba čla-

⁶⁹ *Narodne novine*, br. 25/1977., 50/1978., 25/1984., 52/1987., 43/1989., 9/1990.

⁷⁰ *Narodne novine*, br. 9/1991.

⁷¹ *Narodne novine*, br. 33/1992.

⁷² *Narodne novine*, br. 39/1992.

⁷³ *Narodne novine*, br. 91/1992.

⁷⁴ *Narodne novine*, br. 53/1991.

⁷⁵ *Službeni list SFRJ*, br. 44/1976., 36/1977., 56/1977., 34/1984., 74/1987., 3/1990., 38/1990. i 45/1990.

⁷⁶ *Narodne novine*, br. 32/1992.

⁷⁷ *Narodne novine*, br. 91/1992.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), *Narodne novine*, br. 31/1993.

naka 236a do 236o Krivičnog zakona Republike Hrvatske IV broj 50/1-91 od 24. travnja 1991. (*Službeni list SFRJ*, br. 37/1991.) na teritoriju Republike Hrvatske, koju je 26. lipnja 1991. godine donio Sabor Republike Hrvatske na sjednicama Vijeća općina i Društveno-političkog vijeća.

Zaključak

Članovi Regionalnog odbora Srpske demokratske stranke Slavonije na čelu s Ilijom Sašićem, kao i članovi Općinskog odbora Srpske demokratske stranke za Općinu Podravska Slatina na čelu s Milunom Karadžićem, tijekom 1990. i 1991. na području Općine Podravska Slatina poticali su građanski neposluh srpskog pučanstva legalno izabranoj oficijelnoj vlasti Republike Hrvatske, nacionalnu netrpeljivost protiv Hrvata i drugoga nesrpskoga puka. U suradnji s JNA organizirali su naoružavanje i pobunu srpskoga puka na području Općine Podravska Slatina, odnosno koordinirano s drugim članovima SDS-a i na cijelome području zapadne Slavonije. Glavni im je cilj bio odcjepljenje državnog teritorija Republike Hrvatske na kojem se prostirala SAO Zapadna Slavonija i njegovo pripajanje integralnom konceptu zajedničke države srpskog naroda, tzv. Velikoj Srbiji.

U Republici Hrvatskoj je za suđenja povodom ratnih zločina počinjenih u razdoblju od 1991. do 1995. važeći bio Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, odnosno Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je primjenjivan na teritoriju Hrvatske do kraja 1991., a potom je preuzet u hrvatskom pravnom sustavu.

Imajući u vidu ustavne odredbe o zabrani retroaktivnosti i načelu zakonitosti, kao i načelo primjene blažeg zakona, jasno je da se na suđenja za ratne zločine počinjene u razdoblju od 1991. do 1995. primjenjuje Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, u kojem se u glavi XV. Krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava nalaze kaznena djela ratnih zločina. Naime, nesporna je činjenica da su domicilni srpski teroristi, »Šešeljevci«, Beli orlovi« i JNA, prema tada važećoj legislativi, Krivičnom zakonu SFRJ i Općem krivičnom zakonu RH, počinili kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava i kaznena djela protiv Republike Hrvatske. Kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, sankcionirana odredbama Krivičnog zakona SFRJ, počinjena na području Općine Podravska Slatina su: genocid čl. 141. st. 1., ratni zločin protiv civilnog stanovništva čl. 142. st. 1., ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika čl. 143. st. 1., ratni zločin protiv ratnih zarobljenika čl. 144. st. 1., organiziranje grupe i podstrekivanje na vršenje genocida i ratnog zločina čl. 145. st. 1., surovi postupak s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima čl. 150. st. 1.,

uništavanje kulturnih i povijesnih spomenika čl. 151. st. 1. i rasna i druga diskriminacija čl. 154. st. 1. Nadalje, navedeni su u stjecaju i pojedinačno počinili i kaznena djela iz glave XX. Krivičnog zakona RH, kaznena djela protiv Republike Hrvatske, i to: napad na ustavno ustrojstvo Republike Hrvatske čl. 236a st. 1., ugrožavanje teritorijalne ukupnosti čl. 236. st. 1., ugrožavanje neovisnosti Republike Hrvatske čl. 236c st. 1., oružana pobuna čl. 236f st. 1. i 2., terorizam čl. 236. st. 1., diverzija čl. 236h st. 1., pozivanje na nasilnu promjenu ustavnog ustrojstva Republike Hrvatske čl. 236j st. 1., izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti čl. 236k st. 1., 2. i 3., udruživanje radi neprijateljske djelatnosti čl. 236i st. 1. i 2.

Počinitelji navedenih kaznenih djela ratnog zločina suđeni su i osuđeni u odsutnosti. Naime, nitko od pravomoćno presuđenih ratnih zločinaca za ratne zločine počinjene na području bivše Općine Podravska Slatina nije pred hrvatskim pravosuđem izravno odgovarao. Većina ratnih zločinaca nalazi se na području Republike Srbije, Republike Srpske u Bosni i Hercegovini; određeni broj je pobjegao u zemlje Europske unije, kao i u prekomorske zemlje (SAD, Kanada i Australiju). Jedini kojega je stigla »ruka pravde« je četnički vojvoda i predsjednik Srpske radikalne stranke dr. Vojislav Šešelj, koji se od 24. veljače 2003. nalazi u pritvoru Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju.

Literatura

- A. BAKOVIĆ (2007.), *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatiae, Zagreb.
- E. BELUHAN (1945.), Dekan i župnik Julije Büerger, hrvatski heroj i mučenik, *Hrvatski narod*, br. 1317, 25. travnja 1945., Zagreb.
- M. BRAND I DR. (1991.), *Izvori velikosrpske agresije*, Školska knjiga — August Cesarec, Zagreb.
- M. BREKALO (2009.), *Suverenitet Republike Hrvatske 1990.—1998.*, Svjetla grada, Osijek.
- S. DŽ. EFENDIĆ (1995.), Srpska agrarna reforma i kolonizacija 1918. godine, *Međunarodni znanstveni skup »Jugoistočna Europa 1918.—1995.»*, Hrvatski informativni centar, Zadar.
- M. GAZDA (2011.), *Zločin za koji još nitko nije odgovarao*, Admiral tisak i Zajednica druga HVIDR-a Virovitičko-podravske županije, Virovitica.
- S. HREČKOVSKI (1984.), Njemačka četa Ernst Thälmann u jedinicama NOV i POJ u Slavoniji, *Zbornik CDISB*, Slavonski Brod.
- J. HRŽENJAK (1993.), *Lokalna samouprava i uprava u Republici Hrvatskoj*, Informator, Zagreb.
- V. KADIJEVIĆ (1993.), *Moje viđenje raspada — vojska bez države*, Politika izdavačka delatnost, Beograd.
- V. S. KARADŽIĆ (1849.), *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Štamparija Jermenskog manastira, Beč.
- LJ. D. KAŠIĆ (1984.), *Pogled u prošlost srpske crkve*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd.
- D. KNEŽEVIĆ (2011.), Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituiranja prvog višestranačkog Sabora, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1.

- J. KOKOT (1987.), *Dvanaesta slavonska udarna brigada*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd.
- M. KORENČIĆ (1979.), *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1875. — 1971.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga 54, Zagreb.
- S. KOŽUL (1992.), *Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Nadbiskupski duhovni stol/Glas koncila, Zagreb.
- D. MARIJAN (2009.), *Novska u Domovinskom ratu*, HVIDRA Novska, Novska.
- M. MATICKA (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.—1948.*, Školska knjiga, Zagreb.
- S. PAVIČIĆ (1953.), *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- D. PELIKAN (1997.), *Slatina u vjetrovima povijesti*, Gradsko poglavarstvo Slatine, Slatina.
- N. REDŽIĆ (1974.), *Telmanovci: Zapisi o njemačkoj partizanskoj četi »Ernest Telman«, Narodna armija*, Beograd.
- Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.—1995. — Dokumenti*, Knjiga 2. — Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.—1991.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
- F. SAMARDŽIĆ (1994.), *Novogradiške ratne godine 1990.—1991.*, Press i NG, Nova Gradiška.
- M. ŠAŠA (1989.), *Kotar Virovitica u narodnooslobodilačkom ratu*, SUBNOR i OK SHK Virovitica, Virovitica.
- Z. ŠIMONČIĆ-BOBETKO (1997.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.—1941.*, Hrvatski institut za povijest/AGM, Zagreb.
- D. ŠTEFANČIĆ (2011.), *Autocesta — okosnica rata u zapadnoj Slavoniji*, *Radovi*, God. 43.
- M. VALENTIĆ (2010.), *Rat protiv Hrvatske 1991.—1995. — velikosrpski projekt od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest — Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod / Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb.
- J. VRBOŠIĆ (1997.), *Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata*, *Društvena istraživanja*, Br. 2-3.
- J. VRBOŠIĆ (1986.), *Kolonizacija dobrovoljaca u Slavoniji između dva svjetska rata (1918. — 1941. godine)*, *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu*, Br. 5-6.

Izvori

- Agrarna reforma — uredbe, naredbe i raspisi. Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Knjiga prva, Zagreb, 1920.
- Arhiv SR Hrvatske, Fond Agrarne direkcije, kutija br. 97, fascikl br. 5390/1921.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god., Kraljevina Jugoslavija Opšta državna statistika, Državna štamparija, Sarajevo 1932.
- Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Političke stranke RSK, Otvoreno pismo Regionalnog odbora Srpske demokratske stranke Slavonije, Podravska Slatina, 1. listopada 1990. godine.
- Julije Büeger, dekan i župnik u Podravskoj Slatini, *Katolički list*, br. 8-9, Zagreb, 1945.
- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, FNRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954.
- Krivični zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 25/1977., 50/1978., 25/1984., 52/1987., 43/1989., 9/1990.
- Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ*, br. 44/1976., 36/1977., 56/1977., 34/1984., 74/1987., 3/1990., 38/1990. i 45/1990.

- Ministarstvo unutrašnjih poslova SR Hrvatske, Policijska uprava Brodsko-posavska/Policijska postaja Nova Gradiška, Zapisnik sa sastanka inicijativnog odbora Mjesne zajednice Smrtić-Ratkovac i gostiju iz okolnih mjesnih zajednica s predstavnicima SDS-a od 7. lipnja 1990.
- MUP RH, PU Osijek, PS P. Slatina, Pismo br.: 511-07-60-KU-490/1992.
- Naredba o poduzimanju posebnih mjera u Općini Podravska Slatina, Klasa: 015-05/91-01/16, Urbroj: 514-01-91-1, Zagreb, 24. srpnja 1991., *Narodne novine*, br. 36/1991.
- Odluka o potvrdi Odluke o neprimjenjivanju Rješenja Ustavnog suda Jugoslavije o obustavi vršenja pojedinih akata poduzetih na temelju odredaba članka 236a do 236o Krivičnog zakona Republike Hrvatske IV broj 50/1-91 od 24. travnja 1991. (*Službeni list SFRJ*, br. 37/1991.) na teritoriju Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 34/1991.
- Olvitz, D.: Mi nismo HDZ na srpski način, *Glas Slavonije*, 16. lipnja 1990., br. 13841.
- Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), *Narodne novine*, br. 31/1993.
- Proglas Vojnog suda VI. korpusa vojne oblasti NOVJ, Vijeće kod Komande Slatinskog područja, broj: Sud 340/1944, od 8. prosinca 1944.
- Registar društvenih organizacija Socijalističke Republike Hrvatske, Republički sekretarijat za pravosuđe i upravu, Klasa: UP/I-007-02/90-01/41, Urbroj: 514-04-02/4-90-2, Zagreb, 06.03.1990.
- Rješenje o imenovanju povjerenika Vlade u općini Podravska Slatina, Klasa: 015-05/91-01/17, Urbroj: 514-01-91-2, *Narodne novine*, br. 36/1991.
- Rješenje Ustavnog suda Jugoslavije o obustavi vršenja pojedinih akata poduzetih na temelju odredaba članka 236a do 236o Krivičnog zakona Republike Hrvatske IV broj 50/1-91 od 24. travnja 1991., *Službeni list SFRJ*, br. 37/1991.
- Stanković, N.: Zajedništvo bilo i ostalo sudbina, *Glas Slavonije*, 11. lipnja 1990., br. 13836.
- Šantoši, D.: Neka razum nadvlada emocije, *Večernji list*, br. 9622, Zagreb, 4. lipnja 1990.
- Šantoši, D.: Stop Mikeliću i Dakiću, *Večernji list*, br. 9628, Zagreb, 10. lipnja 1990.
- Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 56/1990.
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Hrvatske, *Službeni list SFRJ*, br. 9/1974.
- Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 8/1974.
- Večernji list*, 11. svibnja 1990., br. 9598.
- Večernji list*, 9. svibnja 1990., br. 9596.
- Virovitički list*, br. 675, 10. kolovoza 1990.
- Zaključak Izvršnog vijeća Općinske skupštine Podravska Slatina od 5. lipnja 1990., klasa: 833-01/90-01/02, urbroj: 2166-02-01-90-1.
- Zakon o dopuni Zakona o preuzimanju Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, *Narodne novine*, br. 32/1992.
- Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 39/1992.
- Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 91/1992.
- Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Socijalističke Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 9/1991.
- Zakon o izmjeni Krivičnog zakona Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 33/1992.
- Zakon o preuzimanju Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, *Narodne novine*, br. 53/1991.
- Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije, *Narodne novine*, br. 89/1945.
- Zakon o upravi, *Narodne novine*, br. 16/1978., 56/1978., 29/1985., 48/1985., 41/1990. i 47/1990.
- Zakon o Vladi Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 16/1978., 56/1978., 29/1985., 48/1985., 41/1990. i 47/1990.